

Uppföljning av patientlagen inom hjälpmedelsområdet

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges.
För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också
tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till
alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN	978-91-7555-439-6
Artikelnummer	2017-12-12
Publicerad	www.socialstyrelsen.se , december 2017

Förord

Socialstyrelsen har haft i uppdrag av regeringen att följa upp hur delaktighet och valfrihet av hjälpmedel inom landsting och kommuner utvecklats sedan patientlagens ikraftträdande. Huvudmålet med uppföljningen har varit att rapportera till regeringen om intentionerna med patientlagen infriats i de delar som berör hjälpmedelsområdet.

Ett delmål har varit att uppmärksamma både verksamheter och hjälpmedelsanvändare om patientlagen för att på så sätt förbättra förutsättningarna för ökad delaktighet och valfrihet.

Staffan Söderberg har varit projektledare och Elisabeth Wärnberg Gerdin har varit ansvarig enhetschef.

Ett stort tack riktas till samtliga uppgiftslämnare som deltagit och möjliggjort denna uppföljning.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Uppdraget	9
Syfte, huvudmål och delmål	9
Rapportens disposition	10
Bakgrund	11
Hjälpmedel i Sverige	11
Patientlagens tillkomst	11
Utvärdering av patientlagen inom övriga områden	13
Begrepp	14
Så här har vi samlat in uppgifter.....	15
Implementeringens omfattning och karaktär.....	16
Genomslag i verksamheterna	16
Stöden från myndigheter är funktionella men behöver spridas mer	27
Förskrivare som tycker att de arbetat med delaktighet redan tidigare	34
Delaktighet och valfrihet har inte ökat under åren enligt användarna....	37
Användarna är i stort nöjda med förskrivningen av hjälpmedel.....	37
Positiv utveckling av hörselområdet men är det del av en trend?	48
Andra aktörer problematiserar genomslaget i praktiken.....	50
Ekonomi har inte påverkats nämnvärt av patientlagen	54
Hjälpmedelsansvaret för utomlänspatienter är oklart.....	56
Socialstyrelsens slutsatser.....	57
Datakällor.....	59
Referenser	66
Bilagor	67
1 Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät till verksamheter 2015.....	67
2 Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät till verksamheter 2017.....	76
3 Socialstyrelsens brukarundersökning - hjälpmedelsområdet 2016	84
4 Socialstyrelsens brukarundersökning - hjälpmedelsområdet 2017	89
5 Mall för webbgranskning	96

Sammanfattning

I rapporten redovisas resultaten från en uppföljning av hur delaktighet och valfrihet av hjälpmedel inom landsting och kommuner har utvecklats sedan införandet av patientlagen (2014:821) den 1 januari 2015. I uppdraget har också ingått att följa upp ett antal stöd och stimulansinsatser som Socialstyrelsen och Upphandlingsmyndigheten ansvarat för, som också syftar till att stärka delaktighet och valfrihet inom hjälpmedelsområdet.

Patientlagens genomslag i verksamheten

Resultatet av uppföljningen visar att verksamheterna inom landsting och kommuner där hjälpmedel förskrivs och provas ut har god kännedom om patientlagen på en övergripande nivå. I princip har personal inom samtliga verksamheter fått information om lagen, och vid ungefär 65 procent av verksamheterna har personal genomgått någon form av utbildning. Ungefär 80 procent av verksamheterna uppger också att de använder styrande dokument för att säkerställa patientlagens bestämmelser.

Ungefär 60 procent av verksamheterna har använt sig av något av Socialstyrelsens två stödmaterial inom ramen för arbetet. Stödmaterialen består dels av en vägledning som vänder sig till första linjens chefer inom hjälpmedelsområdet, dels av en nationell förskrivarutbildning som i första hand riktar sig till förskrivare av hjälpmedel. Under de första tio månaderna som förskrivarutbildningen funnits har uppskattningsvis 17 procent av alla förskrivare i landet påbörjat eller genomfört utbildningen i sin helhet.

Upphandlingsmyndighetens vägledning om upphandling av hjälpmedel för att möjliggöra ökad delaktighet bland användarna är mindre känd. I takt med att sjukvårdshuvudmännen genomför nya upphandlingar av hjälpmedel bör denna vägledning få ett ökat genomslag, enligt vad Socialstyrelsen erfar.

Informationen på webben kan förbättras

Kännedomen om patientlagen är låg bland hjälpmedelsanvändare. I åldersgruppen 18 till 65 år är det 20 procent som uppger att de känner till patientlagen. Resultatet från en webbgranskning visar att ett fåtal landsting har publicerat information om patientlagen på sina webbplatser. Ingen av de kommuner som granskats hade information om lagen. På 1177 Vårdguiden finns sedan sommaren 2017 information om de delar av patientlagen som berör hjälpmedelsområdet.

Patienters upplevelse av delaktighet är hög men valmöjligheterna kan förbättras

Upplevelsen av delaktighet i val av hjälpmedel är hög bland hjälpmedelsanvändare. Ungefär 90 procent av hjälpmedelsanvändare anser att de varit helt eller delvis delaktiga i valet av hjälpmedel. Det har dock inte skett någon generell utveckling av delaktighet sedan patientlagens tillkomst med undantag för hörselområdet där delaktigheten ökat något mellan år 2015 och 2016. Kvinnor upplever generellt en något högre grad av delaktighet i val av hjälpmedel än män.

Över 60 procent av hjälpmedelsanvändarna uppger att de fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel när sådana funnits tillgängliga. Andelen som tycker att de inte fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel har ökat något mellan år 2016 och 2017. Både förskrivare och hjälpmedelsanvändare menar också att det ofta saknas alternativa hjälpmedel att välja mellan utifrån ett specifikt behov.

För män planeras oftare en uppföljning av hjälpmedelsanvändningen än för kvinnor.

Verksamheternas kostnader har inte ökat nämnvärt

Socialstyrelsen kan utifrån befintliga underlag konstatera att patientlagen inte inneburit någon väsentlig kostnadsökning för verksamheterna vare sig vad gäller kostnader för personal, inköp, service eller underhåll. Det är ett fåtal av landets hjälpmedelschefer som anser att patientlagen har inneburit ökade kostnader inom hjälpmedelsområdet.

Hjälpmedelsansvaret för utomlänspatienter är oklart

Det finns inte någon skyldighet för huvudmännen att erbjuda hjälpmedel när en patient besöker öppenvården i ett annat landsting än där denne är bosatt eller kvarskriven och stadigvarande vistas. När patienter får vård i annat landsting regleras det i en överenskommelse mellan landstingen, det så kallade Riksavtalet. Uppföljningen visar dock att tillämpningen av Riksavtalet inte är enhetlig. Riksavtalet omfattar inte heller hjälpmedel som förskrivs inom den kommunala vården. Detta bidrar till olikheter i hjälpmedelshanteringen.

Uppdraget

Syfte, huvudmål och delmål

Socialstyrelsen fick i december 2014 i uppdrag (S2014/8959/FST) av regeringen att följa upp hur valfriheten av hjälpmedel inom landsting och kommuner utvecklats. Socialstyrelsen delredovisade uppdraget första oktober 2015. Denna rapport utgör slutredovisningen. I uppdragsbeskrivningen angav regeringen följande:

Socialstyrelsen ska följa upp hur valfriheten av hjälpmedel inom landsting och kommuner utvecklas. De förändringar som genomförts i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och patientsäkerhetslagen (2010:659) fr.o.m. den 1 juli 2014 i syfte att stärka individens inflytande och valmöjligheter i hjälpmedelsverksamheten bör följas upp. En uppföljning bör göras om lagändringarna och andra stöd- och stimulansinsatser leder till ökad delaktighet för den enskilde och till en fortsatt god kostnadskontroll i hjälpmedelsverksamheten.

Från och med den 1 januari 2015 har lagändringarna förts in i patientlagen.

Uppdragets syfte har varit att följa upp kännedom, genomslag och tillämpning av patientlagen i de delar som gäller hjälpmedel inom hjälpmedelsverksamheter i landsting och kommuner.

Uppdraget har också syftat till att följa upp om lagändringarna och andra stöd- och stimulansinsatser inneburit en ökad delaktighet och valfrihet för den enskilde i val av hjälpmedel. Ett orsakssamband är svårt att fastställa inom ramen för aktuell uppföljning. Att effekter uppstår eller uteblir vad gäller valfrihet och delaktighet för hjälpmedelsanvändaren kan bero på andra faktorer än patientlagen och tillhörande stöd- och stimulansinsatser. De tre aktuella stöd- och stimulansinsatserna har dessutom funnits under en högst begränsad period. Det första stödet publicerades i mars 2016. Mot denna bakgrund fokuserar uppföljningen mer på implementeringen av patientlagen och på upplevelsen av delaktighet och valfrihet bland hjälpmedelsanvändare än på sambandet däremellan. I rapporten förs emellertid ett resonemang om förutsättningarna för lagregleringarna men framförallt för stöd- och stimulansinsatserna att nå avsedd effekt. Uppföljningen belyser även utvecklingen av kostnader för hjälpmedelsverksamheter som en följd av patientlagen.

Huvudmålet med projektet är att rapportera till regeringen om intentionerna med patientlagen infriats i de delar som berör hjälpmedelsområdet. Ett delmål med uppföljningen har varit att uppmärksamma både verksamheter och hjälpmedelsanvändare om patientlagen för att på så sätt förbättra förutsättningarna för ökad delaktighet och valfrihet. Verksamheter har också uppmärksamats på stöd- och stimulansinsatserna.

Socialstyrelsens uppföljning har strukturerats utifrån regeringens uppdragsbeskrivning, och baseras på följande övergripande frågor:

1. I vilken omfattning och på vilket sätt har patientlagen implementerats i hjälpmedelsverksamheterna?
2. Har upplevelsen bland hjälpmedelsanvändare av delaktighet och valfrihet i val av hjälpmedel ökat sedan patientlagens tillkomst?
3. Har kostnaderna för hjälpmedelsverksamheterna förändrats utifrån lagändringarna och andra stöd- och stimulansinsatser?

Under arbetets gång har Socialstyrelsen införlivat en fjärde uppföljningsfråga:

4. Vilka är de juridiska konsekvenserna av patientlagen?

I regeringens proposition 2013/14:67 framgår att de stöd- och stimulansinsatser som nämns i uppdragsbeskrivningen avser Socialstyrelsens nationella förskrivarstöd [1] och Socialstyrelsens stödmaterial till chefer inom hjälpmedelsområdet [2]. Dessa stöd publicerades 2016. Även Upphandlingsmyndighetens vägledning för upphandling av hjälpmedel [3] omnämns i propositionen och omfattas därför av uppföljningen. Denna vägledning publicerades 2017.

Rapporten knyter an till FN:s globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030 vad gäller mål 3 (Hälsa och välbefinnande), mål 5 (Jämställdhet) och mål 10 (Minskad ojämlikhet).

Rapportens disposition

Efter denna inledning följer ett bakgrundsavsnitt som översiktligt beskriver hur hjälpmedelsverksamheten är organiserad i Sverige, patientlagens tillkomst samt en sammanfattning av Myndigheten för vård- och omsorgsanalys uppföljning av lagen i sin helhet. Efter det följer en översiktlig beskrivning över hur uppgifter samlats in för att besvara uppdragets frågeställningar.

I resultatdelen följer sedan en redogörelse av implementeringen av patientlagen inom hjälpmedelsområdet, vilket inkluderar de stöd- och stimulansinsatser som utvecklats av Socialstyrelsen och Upphandlingsmyndigheten samt huvudmännens webbaserade information gentemot allmänhet och professionen.

En beskrivning görs sedan av patienters upplevelse av delaktighet och valfrihet vid val av hjälpmedel samt andra aktörers synpunkter på patientlagen och dess implementering. Med andra aktörer avses organisationer inom funktionshindersrörelsen samt yrkesförbund.

I resultatdelens två sista kapitel redogörs för de ekonomiska respektive juridiska konsekvenserna av patientlagen.

Rapporten avslutas med Socialstyrelsens slutsatser.

Bakgrund

Hjälpmedel i Sverige

I den av Sverige antagna FN-konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning anges i artikel 26 att konventionsstaterna ska främja tillgång till, kännedom om och användning av hjälpmedel och teknik som är utformade för personer med funktionsnedsättning och som främjar habilitering och rehabilitering. I Sverige sker förskrivning av hjälpmedel inom hälso- och sjukvården utifrån hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, och patientlagen.

Hjälpmedelsverksamheten, baserad på HSL, är på en övergripande nivå organiserad efter funktionshinderområden där landstingen ansvarar för:

- hjälpmedel till personer med hörselnedsättning oavsett ålder
- hjälpmedel till personer med synnedsättning oavsett ålder
- hjälpmedel till barn oavsett funktionsnedsättning
- ortopedtekniska hjälpmedel oavsett ålder
- medicinska behandlingshjälpmedel oavsett ålder.

Ansvar är delat mellan landstingen och kommunerna för följande hjälpmedel:

- hjälpmedel till personer med rörelsenedsättning förutom ortopedtekniska hjälpmedel
- hjälpmedel till personer med kommunikations- eller kognitiva funktionsnedsättningar
- inkontinenshjälpmedel.

Hjälpmedelsverksamheterna finns ofta organiserade i hörcentraler, syncentraler, ortopedtekniska avdelningar samt hjälpmedelscentraler. De som förskriver hjälpmedel är legitimerade yrkesgrupper inom hälso- och sjukvården. Exempel på yrkesgrupper som förskriver hjälpmedel är audionomer, arbetsterapeuter, fysioterapeuter, logopedier, sjuksköterskor, ortopedingenjörer och synpedagoger. Det finns uppskattningsvis 22 500 förskrivare av hjälpmedel i Sverige.

Patientlagens tillkomst

Patientlagen trädde i kraft den 1 januari 2015. Lagens övergripande syfte är att stärka och tydliggöra patientens ställning samt främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet. Många av de skyldigheter som framgår av patientlagen gäller sedan tidigare enligt andra författningar, några har justerats men bara ett fåtal är nya i patientlagen. De nya krav som ställs i och med patientlagen har av regeringen sammanfattats i följande punkter (prop. 2013/14:106 s.1):

- Den nuvarande informationsplikten gentemot patienten utvidgas och förtydligas.
- Det klargörs att hälso- och sjukvård som huvudregel inte får ges utan patientens samtycke.
- Möjligheten för en patient att få en ny medicinsk bedömning utvidgas.
- Patienten ska ges möjlighet att välja offentligt finansierad primärvård och öppen specialiserad vård i hela landet.
- När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

I regeringens proposition *Mer inflytande för den enskilde i valet av hjälpmedel* (2013/14:67) föreslogs ett antal åtgärder för att stärka patientens inflytande inom hjälpmedelsområdet. Bland annat föreslogs att då gällande hälso- och sjukvårdslag (1982:763) och patientsäkerhetslag (2010:659), PSL, skulle ändras så att det tydligare framgick att sjukvårdshuvudmannen ska erbjuda den enskilde att välja hjälpmedel när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom landstinget eller kommunen. Hjälpmedlet ansågs vara tillgängligt om sjukvårdshuvudmannens tillhandahållande är förenligt med gällande upphandlingslagstiftning. Den enskildes val ska tillgodoses om det med hänsyn till den enskildes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet anses som befogat.

I propositionen betonades också att den som har ansvaret för hälso- och sjukvården av en patient ska se till att patienten ges individuellt anpassad information om de hjälpmedel som finns. Hälso- och sjukvårdspersonal ska därutöver medverka till att en patient ges möjlighet att välja det hjälpmedelsalternativ som han eller hon föredrar.

Dessa förändringar finns i HSL och PSL från och med 1 juli 2014. Från den 1 januari 2015 finns bestämmelserna också i patientlagen, där följande anges:

- Patienten ska få information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning (3 kap. 1 §). Informationen ska enligt övriga paragrafer i detta kapitel vara anpassad till mottagarens ålder, mognad, erfarenhet, språkliga bakgrund, och andra individuella egenskaper. Den som ger informationen ska dessutom så långt som det är möjligt försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen.
- När det finns olika hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning tillgängliga ska patienten ges möjlighet att välja det alternativ som han eller hon föredrar. Patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat (7 kap. 2 §).

Tidigare har det inte funnits någon specifik bestämmelse i HSL eller annan lag om patientens delaktighet eller valfrihet vid förskrivning av hjälpmedel. Av HSL har det dock framgått att vården så långt som möjligt ska utformas och genomföras i samråd med patienten. Den bestämmelsen liksom andra allmänna bestämmelser om patientens delaktighet har gällt för såväl förskrivning av hjälpmedel som habilitering och rehabilitering.

Utomlänsvård

I patientlagen anges att patienten ska ha möjlighet att välja offentligt finansierad primärvård och öppen specialiserad vård i hela landet.

När det gäller landstingets skyldighet att ge patienten möjlighet att välja hjälpmedel omfattas emellertid endast de som är bosatta i eller kvarskrivna och stadigvarande vistas inom landstinget [4].

När en patient har fått vård i annat landsting har Riksavtalet för utomlänsvård tillämpats [5]. Riksavtalet innehåller bestämmelser om vad som gäller när en person får vård utanför sitt eget hemlandsting. Det är en rekommendation från Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), som har godkänts av samtliga landsting och regioner. Riksavtalet gäller för landstingsfinansierad vård. Kommunal hälso- och sjukvård omfattas inte. Den skrivning som finns i Riksavtalet om hjälpmedel gjordes innan patientlagen trädde i kraft. Avsikten med bestämmelsen om hjälpmedel i Riksavtalet är att underlätta för personer med funktionsnedsättning att få sina behov av olika hjälpmedel tillgodosedda även vid besök i andra landsting.

Utvärdering av patientlagen inom övriga områden

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys har haft regeringens uppdrag att följa upp implementeringen och utvärdera effekterna av patientlagen i sin helhet. Hjälpmedelsområdet har myndigheten valt att undanta med hänvisning till Socialstyrelsens uppdrag. Myndigheten för vård- och omsorgsanalys har publicerat tre rapporter under tiden 2014–2017 inom ramen för sitt uppdrag [6-8]. I slutrapporten *Lag utan genomslag* konstaterar myndigheten att patientlagen inte har medfört att patientens ställning stärkts inom hälso- och sjukvården, vilket varit det främsta syftet med lagen. Istället framgår det av rapporten att patienternas faktiska ställning har försämrats inom flera områden. Detta gäller bland annat områdena tillgänglighet, information och delaktighet.

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys anför tre huvudsakliga förklaringar till de negativa resultaten. En första delförklaring till att patientens faktiska ställning inte har stärkts är att patientens rättsliga ställning fortfarande är svag. De största bristerna vad gäller patientens rättsliga ställning är avsaknaden av tydlighet i lagstiftningen samt avsaknaden av tillsyn, kontroll eller annan uppföljning av om lagen följs. Dessutom saknas legala rättigheter, vilket innebär att patienten, med något undantag, saknar möjlighet att få sin sak prövad i domstol. Den andra delförklaringen som Myndigheten för vård- och omsorgsanalys anger är att vårdens förutsättningar att tillämpa patientlagen och stärka patientens faktiska ställning har brister. Myndigheten menar att det inte har skapats tillräckliga förutsättningar inom vården för att tillämpa patientlagen och därmed stärka patientens faktiska ställning.

Som den tredje förklaringen anges att insatserna på både nationell och lokal nivå i samband med införande och tiden därefter varit otillräckliga. Utöver detta pekar Myndigheten för vård- och omsorgsanalys också på att

kunskapen om patientlagen är låg bland patienter, allmänhet och hälso- och sjukvårdspersonal. De mätningar som myndigheten genomfört visar att kännedomen inte ökat över tid sedan patientlagen infördes.

Ur ett patientperspektiv framhålls att patienterna inte anser att deras informationsbehov tillgodoses och att vården inte efterfrågar deras delaktighet. Härtill upplever patienter en sämre tillgänglighet till vården samtidigt som den lagreglerade möjligheten att fritt välja öppenvård i ett annat län inte har fått något större genomslag. Myndigheten för vård- och omsorgsanalys uppmärksammar också avsaknaden av lättillgänglig information som möjliggör för patienter att jämföra vårdutbud och dess kvalitet nationellt.

Myndigheten listar i sin slutrapport ett antal rekommendationer, bland andra att skyldigheterna i lagen ska tydliggöras och likaså ansvaret att fullgöra dem. Myndigheten anser också att tillsynen ska säkerställas och att nya möjligheter till klagomålshantering bör övervägas.

Begrepp

Det finns en mångfald begrepp som avser att spegla hur patientlagen ska stärka patientens ställning vilka uttrycks i förarbeten, lagtexten samt i uppdragsbeskrivningen till Socialstyrelsen inom aktuellt uppdrag. Exempelvis nämns *inflytande*, *delaktighet*, *valfrihet*, *integritet*, *självbestämmande*. Till stor del överlappar betydelsen av dessa begrepp varandra. Inom aktuell uppföljning har Socialstyrelsen valt att särskilt fokusera begreppen delaktighet och valfrihet.

Delaktighet har under lång tid varit ett kärnbegrepp inom svensk funktionshinderspolitik och är ett centralt begrepp i FN:s konvention om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Delaktighet kan ses som ett sammanfattande begrepp som inom hälso- och sjukvården innebär att den enskilde ska ha inflytande över sin egen vård och omsorg. Delaktighet definieras i Socialstyrelsens nationella stöd vid förskrivning av hjälpmedel som *en persons engagemang i en livssituation* [1]. I förskrivarstödet anges vidare att delaktighet förutsätter ett mått av reellt inflytande och att personens åsikter tas på allvar och påverkar eventuella beslut.

Valfrihet är centralt i patientlagens bestämmelser som specifikt rör hjälpmedelsområdet, där det framgår att patienten *ska ges möjlighet att välja* och också *få det valda hjälpmedlet* om det svarar mot behov och är till en rimlig kostnad.

I rapporten används begreppet patient i huvudsak om en person som är i kontakt med vården, och hjälpmedelsanvändare/användare om en person som har förskrivits ett hjälpmedel.

I rapporten avses med landsting både landsting och regioner.

Så här har vi samlat in uppgifter

Patientlagen trädde i kraft 1 januari 2015 men redan 1 juli 2014 hade motsvarande förändringar genomförts i då gällande HSL och i PSL. Socialstyrelsen fick uppdraget att följa upp lagändringarna i december 2014. Mot denna bakgrund fanns inte möjlighet att genomföra någon baslinjemätning för att belysa förhållanden innan lagen trädde i kraft. De första mätningarna genomfördes istället under våren 2015 vilket framgår av tabell 1. Tabellen beskriver i övrigt hur och när insamlingar av uppgifter genomförts för att besvara uppdragets olika frågeställningar.

Tabell 1. Översikt av uppföljningens frågeställningar och genomförande.

Frågeställning	Genomförande	Insamlingsperiod
1. I vilken omfattning och på vilket sätt har patientlagen implementerats i hjälpmedelsverksamheterna?	Enkätundersökning till följande verksamheter: <ul style="list-style-type: none"> Hjälpmiddelscentraler Hörcentraler Syncentraler Ortopedtekniska verksamheter Habilitering Kommunal rehabilitering 	Våren 2015, 2017
	Granskning av sjukvårdshuvudmännens webbplatser och Vårdguiden 1177.	April 2017
	Grupptervju med förskrivare	Våren 2017
	<ul style="list-style-type: none"> Uppgifter om antal nedladdningar av Socialstyrelsens och Upphandlingsmyndighetens stödprodukter. Uppgift om antal förskrivare som genomfört Socialstyrelsens förskrivareutbildning. Kursutvärdering av Socialstyrelsens förskrivareutbildning 	<ul style="list-style-type: none"> Hösten 2017 Hösten 2017 Sommaren 2017
2. Har upplevelsen bland hjälpmedelsanvändare av delaktighet och valfrihet i val av hjälpmedel ökat sedan patientlagens tillkomst?	Tre enkätundersökningar till hjälpmedelsanvändare: <ul style="list-style-type: none"> Rivkraft Äldre om äldreomsorgen Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 	<ul style="list-style-type: none"> 2015, 2017 2015, 2016, 2017 2016, 2017
	Hörselbrons kvalitetsregister	2013, 2014, 2015, 2016
3. Har kostnaderna för hjälpmedelsverksamheterna förändrats utifrån lagändringarna och andra stöd- och stimulansinsatser?	Enkätundersökning till följande verksamheter: <ul style="list-style-type: none"> Hjälpmiddelscentraler Hörcentraler Syncentraler Ortopedtekniska verksamheter Habilitering Kommunal rehabilitering 	Våren 2015, 2017
4. Vilka är de juridiska konsekvenserna av patientlagen?		

Implementeringens omfattning och karaktär

I detta kapitel beskrivs genomslaget av patientlagen i verksamheterna, i vad mån information finns på huvudmännens webbplatser samt i vilken utsträckning stöd- och stimulansinsatserna används.

Genomslag i verksamheterna

Socialstyrelsen har under våren 2015 och 2017 genomfört enkätundersökningar riktade till verksamhetschefer inom olika hjälpmedelsområden för att följa hur verksamheterna arbetat med implementeringen av patientlagen, framförallt utifrån områdena information och utbildning av personal samt styrande dokument. En första undersökning gjordes kort efter att patientlagen börjat gälla, i juni 2015. Den uppföljande undersökningen genomfördes två år senare, i april 2017. Fokus i resultatpresentationen berör förhållanden under 2017.

Information och utbildning av personal

Personal informerades om patientlagen vid 87 procent av verksamheterna i samband med lagens ikraftträdande eller kort därefter. Fram till och med april 2017 har personalen informerats vid 95 procent av verksamheterna. I enkätundersökningen har information definierats som *skriftlig eller muntlig upplysning eller meddelande i kortare form*. I öppna kommentarer framgår att det framförallt är vid lokala arbetsplatsträffar som personal har informerats, och att informationen varit av övergripande karaktär. Tabell 2 visar i vilken omfattning respektive hjälpmedelsområde informerat personalen. Kommunala hjälpmedelscentraler¹ har informerat i lägst utsträckning medan samtliga landstingsdrivna hjälpmedelscentraler och habiliteringsverksamheter informerat personalen om patientlagen.

Tabell 2. Andel hjälpmedelsverksamheter där personal fått information om patientlagen 2017.

Uppdelat på typ av verksamhet. År 2017.

Hjälpmedelsverksamheter	2017
Kommunal hjälpmedelscentral	67
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	100
Hörcentral	95
Syncentral	85
Ortopedteknisk verksamhet	94
Habilitering	100
Kommunal rehabilitering	95

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

¹ Vid undersökning 2017 svarade 6 av 7 kommunala hjälpmedelscentraler på denna fråga.

Andelen verksamheter som uppger att personalen har utbildats i patientlagens centrala delar har ökat markant mellan 2015 och 2017, vilket framgår av tabell 2. Utbildning har i enkätundersökningen definierats som *förmedling av kunskaper i organiserad form och på systematiskt sätt*. Denna utveckling var förväntad i och med att Socialstyrelsen lanserade den webbaserade förskrivarutbildningen år 2016 som omfattar patientlagens bestämmelser. I de öppna kommentarerna från 2017 års undersökning uppger många av verksamhetscheferna följaktligen att personalen genomgått Socialstyrelsens webbutbildning vilken ges inom ramen för myndighetens nationella förskrivarstöd. Många hänvisar också till att utbildning i patientlagen sker inom ramen för introduktionsutbildning av förskrivare.

Tabell 3. Utbildning av personal i patientlagens olika delar.

Andel hjälpmedelsverksamheter där personalen utbildats i patientlagen. Uppdelat på lagens fyra centrala delar och år.

Patientlagens fyra centrala delar	2015	2017
Patienten ska ges information om vilka hjälpmedel som finns	45	65
Försäkran om att mottagaren förstått den lämnade informationen	44	66
Patienten ska ha möjlighet att välja hjälpmedel	40	63
Patienten ska få det valda hjälpmedlet om det svarar mot behov	42	65

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkäter 2015 och 2017.

Patientlagens bestämmelser i styrande dokument

I enkätundersökningen har Socialstyrelsen frågat om verksamheterna använder styrande dokument eller skriftliga rutiner för att säkerställa att patientlagens bestämmelser följs. Styrande dokument inom hjälpmedelsverksamheten kan vara hjälpmedelspolicy, hjälpmedelshandbok eller motsvarande som gäller för ett helt landsting eller en kommun. Det kan också vara dokument inom en verksamhets ledningssystem. I enkätundersökningen skiljs inte dessa typer av dokument från skriftliga rutiner. De som svarat ja på frågorna kan således avse övergripande dokument för huvudmannen eller verksamhetens rutiner. Av tabell 4 framgår att ungefär 80 procent har styrande dokument eller skriftliga rutiner för att säkerställa följsamheten gentemot lagens fyra centrala delar. Inga större förändringar mellan de bägge mätillfällena kan noteras för verksamheterna sammantaget, de små skillnaderna kan möjligen förklaras av vilka chefer som har besvarat respektive undersökning.

Tabell 4. Användning av styrande dokument i hjälpmedelsverksamheterna för att säkerställa patientlagens bestämmelser.

Andel verksamheter som använder styrande dokument eller skriftliga rutiner för att säkerställa följsamheten gentemot patientlagen. Uppdelat på lagens fyra centrala bestämmelser och år.

Patientlagens fyra centrala delar	2015	2017
Patienten ska ges information om vilka hjälpmedel som finns	80	82
Försäkran om att mottagaren förstått den lämnade informationen	78	79
Patienten ska ha möjlighet att välja hjälpmedel	76	75
Patienten ska få det valda hjälpmedlet om det svarar mot behov	80	78

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkäter 2015 och 2017.

Även om det var många verksamheter som angav att de hade styrande dokument redan år 2015 borde rimligen denna andel ökat år 2017. På en övergripande nivå ger enkätresultaten också en mer positiv bild av uppdaterade styrdokument än resultaten från den webbgranskning Socialstyrelsen låtit genomföra och som presenteras i nästa kapitel.

Det förekommer att chefer i olika verksamheter svarat att styrande dokument uppdaterats utifrån patientlagens fyra centrala delar och hänvisat till länsgemensamma hjälpmedelspolicyer och hjälpmedelshandböcker där dessa skrivningar inte återfunnits i webbgranskningen. Det är också ett antal svar som hänvisar till information på 1177 Vårdguiden, som när granskningen gjordes saknade information om patientlagen i de delar som rör hjälpmedel. 1177 Vårdguiden har uppdaterats efter webbgranskningen och omfattar när denna rapport publiceras information om patientlagen och bestämmelserna om hjälpmedel.

Av flera kommentarer till bestämmelserna om att patienten ska ha rätt att välja hjälpmedel och också få det valda hjälpmedlet med hänsyn till behov och kostnad, framgår att det alltid är patientens behov som styr och att det finns möjlighet att gå utanför det upphandlade sortimentet. Andra hänvisar till att det finns ett begränsat sortiment beroende på upphandling. Fritt val av hjälpmedel² omnämns av de verksamheter som tillämpar denna modell, och andra svarar nej på frågorna med hänvisning till att de inte har fritt val. Dessa svar uttrycker således en sammanblandning av fritt val av hjälpmedel och patientlagens skrivningar om ökad valfrihet. Några chefer skriver att de inte har uppdaterat styrande dokument men att medarbetarna är väl medvetna om bestämmelserna genom de utbildningsinsatser som getts.

Patientens delaktighet och verksamhetens skyldigheter

I enkätundersökningen 2017 har Socialstyrelsen ställt ett antal frågor om vilka konsekvenser och vilken inverkan patientlagen har för verksamheterna och hjälpmedelsanvändarna i stort. Resultaten visar på att patientlagen har haft en begränsad inverkan i detta sammanhang, vilket framgår av tabell 5. En klar majoritet anser att patientlagen *i viss utsträckning* förstärkt patienters delaktighet. Detsamma gäller svaren om verksamhetens skyldigheter gentemot patienterna tydliggjorts.

Tabell 5. Chefers uppfattning av patientlagens konsekvenser

Andel chefer som svarat Ja definitivt, Ja i viss utsträckning samt Nej på påståenden om patientlagen förstärkt patienters delaktighet samt tydliggjort verksamhetens skyldigheter. År 2017.

Patientlagen har:	Ja, definitivt	Ja, i viss utsträckning	Nej	Totalt
Förstärkt patienternas delaktighet	15	61	24	100
Tydliggjort verksamhetens skyldigheter gentemot patienterna	20	68	12	100

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

² Fritt val av hjälpmedel är en speciell modell av hjälpmedelsförsörjning som funnits sedan 2007. Modellen finns 2016 i sex landsting och ett antal kommuner inom två av dessa landsting. Fritt val innebär att hjälpmedelsanvändaren kan köpa ett hjälpmedel utanför huvudmannens upphandlade hjälpmedelssortiment utifrån ett angivet rekvisitionsbelopp.

Cheferna vid de kommunala hjälpmedelscentralerna har i högre utsträckning än de andra cheferna angett att patientlagen inneburit att patienternas delaktighet har förstärkts, vilket framgår av tabell 6.

Tabell 6. Chefers uppfattning om patienters delaktighet förstärkts som en konsekvens av patientlagen.

Andel chefer som svarat Ja definitivt, Ja i viss utsträckning samt Nej på frågan om patienters delaktighet förstärkts som en konsekvens av patientlagen, uppdelat på typ av verksamhet. År 2017.

Hjälpmiddelsverksamheter	Ja, definitivt	Ja, i viss utsträckning	Nej	Totalt
Kommunal hjälpmedelscentral	33	67	0	100
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	0	73	27	100
Hörcentral	11	47	42	100
Syncentral	9	64	27	100
Ortopedteknisk verksamhet	24	47	29	100
Habilitering	0	77	23	100
Kommunal rehabilitering	16	65	19	100

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

I öppna kommentarer utvecklar vissa chefer hur patientlagen stärker patientens delaktighet.

Patientlagen gjorde oss på Habiliteringen uppmärksamma på vikten av att kommunicera på ett tydligt och begripligt sätt. Vi har under senare år utvecklat kommunikation via bildstöd, samtalsmattor, förberedelsematerial inför planer, förberedande material inför besök.

Lagen ger ett stöd i att ge en mer personcentrerad vård.

Handlar framförallt om att förtydliga och "uppgradera" det arbete kring delaktighet och inflytande som vi sedan många år anstränger oss för att ha i fokus.

Patientlagen i sig visar på och förstärker individens rätt och det är bra. Habilitering bygger på att patienten ska vara delaktig i alla beslut. Det är naturligt eftersom det handlar om att hantera vardagslivet och det har bara patienten själv kunskap om. Det finns mycket kvar att göra och patientlagen kan förstärka och påskynda arbetet.

Andra chefer förtydligar på vilket sätt patientlagen inte förstärkt patienters delaktighet.

Mycket av det som patientlagen innefattar har vi tagit i beaktande sedan tidigare i vår policy.

I utprovningssammanhang diskuteras redan sedan innan patientlagens införande olika alternativa hjälpmedel och lösningar.

Även före patientlagen var patienternas delaktighet viktig. Vi säkerställer den enskildes delaktighet genom att utbilda förskrivarna och analysera eventuella synpunkter från patienter och/eller deras anhöriga.

Individuella hjälpmedel har alltid provats ut med stort patientinflytande. Hjälpmedel kan inte väljas "ovanifrån" och sedan levereras utan patientens påverkan. Då används de ju inte.

Patientmötet

Det är 13 procent av verksamhetscheferna som uppskattar att tidsåtgången har förlängts som en konsekvens av lagen vid undersökningen 2017. Chefer vid hörcentral uppskattar detta i högst utsträckning (27 procent). Vid syncentral samt inom habilitering och kommunal rehabilitering är det endast någon enstaka chef som uppskattar att tiden för patientmötet har ökat som en konsekvens av patientlagen. En verksamhetschef inom rehabilitering kommenterar den längre tidsåtgången på följande sätt:

Helt klart tar informationsprocessen mycket längre tid.

En mycket vanligare typ av kommentar handlar dock om att tiden för patientmötet inte har förändrats. De som svarat nej på frågan om patientmötet förlängts ger följande typ av kommentarer:

Det är alltid individuella bedömningar som sker där tidsåtgången varierar. Inget som vi upplever kan kopplas till patientlagen.

Patientens delaktighet och inflytande har alltid varit viktigt i vår organisation för att uppnå målet med situationen/aktiviteten som ska lösas och hjälpmedel är ju bara ett sätt att lösa patientens problem. Därför upplever vi inte att tidsåtgången ökat just i samband med dessa bestämmelser i patientlagen.

Sortimentsbredd

I patientlagen finns ingen bestämmelse om att huvudmännens upphandlade sortiment ska breddas för att öka möjligheten till delaktighet och valfrihet för den som är i behov av hjälpmedel. Upphandlingsmyndigheten har tagit fram en vägledning i syfte att stödja kommuner och landstings förutsättningar att använda upphandling för att ge valmöjligheter och främja utvecklingen av välfärdsteknik (stödmaterialet presenteras längre fram i rapporten).

I enkätundersökningen frågade Socialstyrelsen mot denna bakgrund om utbudet av hjälpmedel har breddats som en följd av patientlagen. 10 procent av cheferna har svarat att sortimentet har breddats som en följd av patientlagen, och 2 procent har svarat att sortimentet snävats in. Övriga 88 procent anser att sortimentsbredden inte har påverkats av patientlagen.

Några chefer utvecklar sina svar kring hur hjälpmedelssortimentet breddats.

En viss utökning av sortimentet har skett inom vissa hjälpmedelsgrupper

Inom vissa produktområden t ex barnrullstolar, aktivrullstolar har sortimentet breddats.

Chefer som inte anser att patientlagen inneburit ett breddat hjälpmedelssortiment utvecklar sina svar:

Eftersom vi är bundna till ett speciellt hörapparatsavtal så kan inte patienten välja fritt utan vi i samråd med patienten väljer den apparat som passar bäst till patientens hörselnedsättning. Jag tycker inte att det blivit någon skillnad jämfört med hur det var innan patientlagen.

Vi har fortfarande upphandlingar som styr sortimentet. Förskrivningar sker utifrån behov och de avgör vilket hjälpmedel som blir aktuellt. Avsteg från upphandlingar görs utifrån behov framför allt, inte om patienten önskar annat som inte finns i sortiment.

Det som kan hindra delaktighet är en begränsad sortimentsupphandling, som försvårar för förskrivare att göra patienterna delaktiga. Rör ofta mindre vanliga hjälpmedel.

I de öppna svaren har några chefer också angett att verksamheten redan idag har ett brett sortiment som ger användaren möjlighet att välja mellan flera olika hjälpmedel.

Vi har alltid jobbat med ganska stor valfrihet och stort patientinitiativ.

Ett annat tema rör möjligheten att gå utanför ordinarie sortiment vid behov genom ett så kallat enskilt ärende. När det befintliga sortimentet inte tillgodoser patientens behov kan ärendet föras vidare som enskilt ärende till den som har sjukvårdshuvudmannens befogenhet att fatta beslut om direktupphandling. Ett särskilt beslut behöver då fattas med en motivering varför det är nödvändigt att gå utanför det upphandlade hjälpmedelssortimentet.

Sammanfattning av verksamhetsenkäterna

Sammanfattningsvis kan Socialstyrelsen konstatera att nästan samtliga verksamheter informerat personalen om patientlagen och att utbildningsinsatser genomförts i ökad takt sedan lagens tillkomst. En stor andel av de verksamheter som besvarat enkäten har uppdaterade styrdokument där patientlagens bestämmelser framgår. Det är dock inte en högre andel verksamheter som svarat att de har styrande dokument vid mätningen år 2017 i jämförelse med år 2015. I jämförelse med den webbgranskning som genomförts är det också flera som har svarat ja i enkäten på frågan om styrande dokument har uppdaterats än vad webb-granskningen visar. En förklaring till skillnaden i svaren kan vara att uppdateringar gjorts i dokument som ingår i ledningssystemet och som inte är tillgängliga via internet. Detta kan även gälla skriftliga rutiner som används inom verksamheten.

I övrigt tycker de flesta chefer att patientlagen i viss utsträckning påverkat patientens möjlighet till delaktighet samt tydliggjort verksamhetens skyldigheter. Det är också 10 procent som anser att sortimentsbredden har ökat som en konsekvens av patientlagen.

Huvudmännens information om patientlagen behöver utvecklas

Inom ramen för uppföljningen har en webbgranskning av samtliga 21 landstings webbplatser samt ett statistiskt urval av 50 kommuners webbplatser genomförts. Granskningen genomfördes i april år 2017. Syftet var att ta reda på hur sjukvårdshuvudmännen informerar allmänheten om patientlagen och de bestämmelser som berör hjälpmedelsområdet. Även information och dokument som förskrivare har att förhålla sig till och som finns tillgängliga via webbplatserna har granskats. Resultatet redovisas i tre avsnitt: landsting, kommuner samt 1177 Vårdguiden. Under respektive avsnitt följer redovisningen granskningsmallen men indelad i avsnitten google-sökning, information till allmänheten samt information till förskrivare och personal. Granskning av webbplatserna är ett resultat av hur informationen såg ut vid granskningstillfället.

Landsting

Google-sökning

Google-sökning på huvudmannens namn plus ordet patientlag gav träff på 15 av landstingens webbplatser. För sex landsting blev det inte någon träff alls och dessa sex har inte heller någon information om patientlagen som vänder sig till allmänheten. Det kan finnas länkar till 1177 Vårdguiden men som privatperson är det inte enkelt att förstå att det är dit man ska vända sig.

För flera av de landsting som gav träff vid google-sökning gick länken till olika typer av vårdgivarsidor som vänder sig till de som arbetar i vården. Vissa träffar berör dokument som inte innehåller relevant information till allmänheten.

Information till allmänheten

På de olika huvudmännens startsidor söktes på ordet patientlag efter genomförd google-sökning. Den sökningen gav träff hos 14 av de 21 landstingen. Ett av landstingen gav endast träff vid google-sökning men inte vid sökning på webbplatsen.

Av de 14 landsting som hade information om patientlagen var det 6 som hade någon information om hjälpmedel. Några har en omfattande information om patientlagen men flertalet har en relativt övergripande information med länkar till information om patientlagen på 1177 Vårdguiden och till SKL. Informationen om hjälpmedel bestod i huvudsak av informationsskyldigheten om vilka hjälpmedel som finns. Ett landsting har ett faktablad med specifik information om patientlagen där bestämmelser om hjälpmedel finns inkluderade. I övrigt saknades information om bestämmelserna i patientlagen som berör hjälpmedel. Inte heller sökning på begreppen delaktig/delaktighet eller val/välja gav några resultat.

Information till förskrivare och personal

Information som vänder sig till förskrivare och annan personal finns ofta på en vårdgivarwebb eller motsvarande. Vid sökning på ordet ”hjälpmedel” är eventuella träffar oftast på den delen av webbplatsen.

För att patientlagen ska kunna få genomslag på hjälpmedelsområdet är det väsentligt att förskrivarna känner till bestämmelserna som berör hjälpmedel. En sökning har därför gjorts i de dokument som förskrivarna har att förhålla sig till, som hjälpmedelshandbok, hjälpmedelsguide, riktlinjer eller motsvarande. Andra dokument som skulle kunna innehålla skrivningar om bestämmelserna i patientlagen är hjälpmedelspolicy. En hjälpmedelspolicy beskriver en övergripande inriktning och ligger till grund för hur hjälpmedelshandbok eller motsvarande utformas.

Hjälpmedelspolicy

En hjälpmedelspolicy eller motsvarande fanns i 17 av de 21 landstingen. Åtta av dessa är uppdaterade efter att patientlagen trätt i kraft. Utav de åtta uppdaterade hjälpmedelspolicyerna fanns skrivningar som kan kopplas till patientlagen om

- Informationsplikt om alternativa hjälpmedel – 3 av 8
- Kontroll så att patienten förstått informationen – 1 av 8
- Möjligheten för patienten att välja hjälpmedel – 3 av 8.

För att illustrera hur landsting har formulerat tillämpningen av patientlagens bestämmelser i sina hjälpmedelspolicyer följer några exempel nedan.

Stockholms läns landsting skriver i sin hjälpmedelspolicy³:

- *Information ska ges till brukaren på det sätt, och i det format, som brukaren kan och önskar ta emot och som försäkrar att informationen når fram.*
- *När det finns olika hjälpmedel tillgängliga ska brukaren ges möjlighet att välja det alternativ som hen föredrar om det med hänsyn till behovet och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat.*

Region Västmanland formulerar patientlagen på följande sätt⁴:

Huvudmännens synsätt och viljeinriktning

- *Personer med funktionsnedsättning ska vara delaktiga i hjälpmedelsförskrivningen.*
- *Information om alternativa hjälpmedel ska ges för att personen själv ska kunna välja när det finns likvärdiga alternativ.*

3 <http://www.vardgivarguiden.se/behandlingsstod/hjalpmedelsguiden/start/om-hjalpmedelsguiden/hjalpmedelspolicy/>

4 <https://www.regionvastmanland.se/globalassets/vardgivare-och-samarbetspartners/hjalpmedel/hjalpmedelshandbok-bok-1-allman-del-2017.pdf>

Hjälpmedelshandbok/motsvarande

Samtliga landsting har någon form av hjälpmedelshandbok men hos en huvudman är den inte tillgänglig. Hjälpmedelshandboken eller motsvarande dokument vänder sig i huvudsak till förskrivare. I Stockholms hjälpmedelsguide finns en uppräkningslista av lagar som berör hjälpmedelområdet men där saknas exempelvis patientlagen. I hjälpmedelshandboken (n=20) söktes efter skrivelser som har koppling till patientlagens bestämmelser om hjälpmedel. Sådana kopplingar hittades om

- Informationsplikt om alternativa hjälpmedel - 4 av 20
- Kontroll så att patienten förstått informationen – 2 av 20
- Möjligheten för patienten att välja hjälpmedel – 5 av 20.

Region Halland skriver i sina allmänna riktlinjer:

2.3 Information

Alla brukare ska informeras om valfrihet/vårdgaranti och eventuella väntetider. I de fall önskat hjälpmedel inte kan erbjudas ska den sökande erbjudas/informeras om lämpligt ersättningshjälpmedel.

Alternativt informeras om var man kan köpa det som inte kan förskrivas kostnadsfritt.

Alla brukare ska ha likvärdiga möjligheter att ta del av information och göra sig hörda. Mer information om hjälpmedel finns på 1177.se tema hjälpmedel.

Region Uppsala skriver i sina Allmänna riktlinjer för hjälpmedelsförskrivning från år 2015:

Bedömningen om en hjälpmedelsinsats bör göras ska alltid relateras till andra vidtagna eller planerade åtgärder för individen och integreras i den samlade bedömningen. I enlighet med Patientlag (2014:821), gällande från 1 januari 2015, ska patienten/brukaren när det finns flera behandlingsalternativ som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet ges möjlighet att välja det alternativ som denne föredrar, om det med hänsyn till den aktuella sjukdomen eller skadan och kostnaderna för behandlingen framstår som befogat (Patientlag 7 kap. 1 §, samt HSL 3 a §).

I Västerbotten läns landstings hjälpmedelshandbok finns följande text i avsnittet om delaktighet:

För att vård och rehabilitering ska fungera och hjälpmedel användas på ett riktigt sätt måste den som har en funktionsnedsättning vara delaktig. Om den enskilde inte själv kan vara delaktig eller ta eget ansvar skall annan lämplig person ha ansvaret.

Patientlagen trädde i kraft den 1 januari 2015. Syftet är att stärka och tydliggöra patientens ställning samt att främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet.

2 § i patientlagen anges att när det finns olika hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning tillgängliga ska patienten ges möjlighet att välja det alternativ som han eller hon föredrar. Patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat.

Kommuner

Google-sökning

De 50 kommunernas webbplatser har granskats på samma sätt som vid granskning av landstingens webbplatser. Vid Google-sökning på huvudmannens namn och ordet patientlag blev det träff på 3 av 50 kommuners webbplatser. De tre träffarna var information om att patientlagen ska komma och vad den innebär, SKL-cirkulär om patientlagen samt länk till 1177 Vårdguiden.

Information till allmänheten

Vid sökning på de 50 kommunernas startsidor saknades helt information om patientlagen, vilket även innebar att information om de specifika bestämmelserna om hjälpmedel saknades.

Den information som fanns vid sökning på ordet hjälpmedel fanns ofta under rubriken "Hjälpmedel och bostadsanpassning" eller under rubriken "Äldre". Informationen som gavs var att hjälpmedel kan underlätta för personer med funktionsnedsättning och äldre och vart en person kan vända sig för få sitt behov av hjälpmedel bedömt. Det saknades på de flesta webbplatser länk från området "Funktionshinder" till hjälpmedel.

Sex kommuner länkar till 1177 Vårdguiden från informationen om hjälpmedel. Via den länken ges information om patientlagens bestämmelser men vid granskningstillfället saknades den informationen.

Enstaka kommuner beskrev vid granskningstillfället vilka lagar de har att arbeta utifrån, exempelvis HSL, socialtjänstlagen (2001:453) och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:387). I detta sammanhang fanns ingen information om patientlagen.

Information till förskrivare och personal

Information som vänder sig till förskrivare och annan personal saknades helt på kommunernas webbplatser. En sökning gjordes även på kommunernas webbplatser om det fanns hjälpmedelspolicy eller hjälpmedelshandbok som infört skrivningar som kunde kopplas till patientlagens bestämmelser.

Hjälpmedelspolicy

Vid sökning på ordet "hjälpmedelspolicy" blev det 0 träffar på kommunernas webbplatser.

Hjälpmedelshandbok/motsvarande

Vid sökning på begrepp som skulle kunna länka till en hjälpmedelshandbok eller motsvarande blev det träff på 7 av 50 kommuners webbplatser.

Fyra av det sju kommunerna länkade vidare till landstingets eller kommuners gemensamma hjälpmedelsverksamhet. På vissa kommuners webbplatser framgick att det finns hjälpmedelshandböcker men det saknades länkar till dem. Detta innebär att inte varit möjligt att undersöka om det fanns

skrivningar med hänvisning till patientlagen. På Göteborgs stads webbplats (2 stadsdelar omfattas), samt Västerås kommuns webbplats länkades till landstingens webbplatser där de länsgemensamma hjälpmedelshandböckerna finns. Där fanns information om patientlagen och bestämmelserna kopplade till hjälpmedelsområdet. Stockholms stad (2 stadsdelar) länkade till landstingets Hjälpmedelsguide där information om patientlagen finns. Kalmar kommun länkade vidare till den gemensamma nämnden som kommunerna samverkar om men där saknades information om patientlagen.

Socialstyrelsen har kännedom om att fler än hälften av de granskade kommunerna är part i en gemensam nämnd eller annan samverkan med kommuner i sina län och ofta även med landstinget. I fyra kommuner fanns länk till den gemensamma verksamheten vid tiden för granskningen. I övrigt saknades en sådan koppling.

1177 Vårdguiden

När webbgranskningen genomfördes i april 2017 fanns på 1177 Vårdguidens webbplats övergripande information om patientlagen som riktade sig till allmänheten. Det informerades om att patienten kan välja vård, att det är viktigt att patienten förstår informationen som ges och att patienten ska vara delaktig i vården. Det framgick också att informationen som ska ges till patienten bland annat omfattar vilka hjälpmedel som finns.

På 1177 Vårdguiden finns olika teman med fördjupning inom olika områden, till exempel alkohol, cancer, graviditet samt hjälpmedel. På ”Tema Hjälpmedel” saknades vid granskningstillfället information om patientlagens bestämmelser om hjälpmedel. Sedan sommaren 2017 finns information om patientlagen på ”Tema Hjälpmedel”.

Sammanfattande resultat av webbgranskning

Den genomförda webbgranskningen visade att information till allmänheten om patientlagen och de bestämmelser som berör hjälpmedel förekommer i ytterst begränsad omfattning på sjukvårdshuvudmännens webbplatser. Av de 21 landstingen hade 14 information om patientlagen men endast sex av dessa hade information om vissa av bestämmelserna om hjälpmedel. Kommunerna saknade helt information om patientlagen. Av de 50 kommunerna länkade sex till 1177 Vårdguiden där information om samtliga patientlagens bestämmelser om hjälpmedel saknades när webbgranskningen genomfördes.

Information som vänder sig till förskrivare är hjälpmedelspolicy och hjälpmedelshandbok eller motsvarande. Information om patientlagens bestämmelser om hjälpmedel var inte heller i dessa dokument vanligt förekommande.

Av webbgranskningen framgick att patientlagens bestämmelser om hjälpmedel delvis fanns i 3 av de 8 policyer som var uppdaterade hos landstingen efter lagens införande, samt i 5 av de 20 hjälpmedelshandböcker som var tillgängliga på internet. På kommunernas webbplatser saknades helt information om patientlagen som vänder sig till förskrivare. Detta behöver inte betyda att sådan information saknas i verksamheterna.

Stöden från myndigheter är funktionella men behöver spridas mer

I detta avsnitt beskrivs verksamheternas kännedom och användning av de stöd- och stimulansinsatser som omfattas av uppföljningen.

Socialstyrelsens stödmaterial till chefer

Socialstyrelsen vägledande material som vänder sig till första linjens chefer i hjälpmedelsverksamheter inom kommuner och landsting publicerades i mars 2016. Det vägledande materialet består av en arbetsmodell som följer metodiken för ett systematiskt förbättringsarbete. Arbetsmodellen syftar till att säkerställa hjälpmedelsanvändarnas delaktighet genom ett systematiskt arbetssätt. Det vägledande materialet beskriver olika former av stöd och aktiviteter för att stimulera verksamheten att öka delaktigheten och valfriheten för hjälpmedelsanvändarna.

Stödet sammanfattas i följande sex steg:

- 1 Kartläggning av nuläge och behov
- 2 Prioritering, målsättning och förslag
- 3 Planering och bedömning av risker
- 4 Genomförande av beslutade åtgärder
- 5 Utvärdering av genomförda åtgärder
- 6 Införande av de åtgärder som ledde till en förbättring och en omprövning av de åtgärder som inte fungerade.

De olika stegen kompletteras med praktiska och konkreta exempel och tips. Stödet publicerades i april 2016 på Socialstyrelsens webbplats och kommunicerades via Socialstyrelsens nyhetsbrev till berörda verksamheter. I samband med lansering av forskarstödet i december 2016 gjordes ytterligare information om stödmaterialen till chefer. Det finns även en länk till den från webbutbildningens chefsmodul.

Utbildningsmaterial

Delaktighet vid förskrivning av hjälpmedel – ett stödmaterial till chefer
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-3-14/Sidor/default.aspx>

Användning

Till och med den 1 oktober 2017 hade det skett 1 130 nedladdningar av stödmaterialen på Socialstyrelsens externa webbplats.

Enligt enkätsvar är det främst de landstingsdrivna (71 procent) och kommunala hjälpmedelsverksamheterna (67 procent) som har använt stödmaterialen till chefer för ökad delaktighet vid förskrivning av hjälpmedel. Av övriga verksamheter uppger mellan 22 och 41 procent att de använt materialet, vilket framgår av tabell 7.

I de öppna enkätsvaren anges att stödmaterialen har delats ut till chefer och ofta diskuterats i ledningsgruppen eller på andra chefsmöten.

Tabell 7. Hjälpmedelsverksamheternas användning av Socialstyrelsens vägledande stödmaterial till chefer.

Andel chefer som uppger att de använder Socialstyrelsens vägledande stödmaterial till chefer. År 2017.

Hjälpmedelsverksamheter	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
Kommunal hjälpmedelscentral	67	33	0	100
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	71	29	0	100
Hörcentral	41	36	23	100
Syncentral	31	46	23	100
Ortopedteknisk verksamhet	22	72	6	100
Habilitering	35	18	47	100
Kommunal rehabilitering	32	53	15	100
Medelvärde för samtliga svarande	34	49	17	100

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

Socialstyrelsens nationella förskrivarstöd

Förskrivning av hjälpmedel – utbildning

Socialstyrelsens nationella förskrivarstöd publicerades i december 2016.

Förskrivarstödet består av ett utbildningsmaterial och ett stödmaterial.

Utbildningsmaterialet innehåller en webbutbildning med tillhörande diskussionsmaterial. Webbutbildningen riktar sig till förskrivare av alla typer av hjälpmedel, vård- och omsorgspersonal som möter personer som har hjälpmedel samt chefer inom dessa verksamheter. Syftet med utbildningen är att stärka kompetensen när det gäller förskrivning av hjälpmedel och bidra till en god hjälpmedelsförsörjning över hela landet. Det långsiktiga målet med utbildningen är att skapa förutsättningar för en jämlik, jämställd och behovsanpassad hjälpmedelsförskrivning. Ett av utbildningens mål är också att stimulera till ökad delaktighet för den som är i behov av hjälpmedel genom att förskrivaren reflekterar över sin yrkesroll. Utbildningen innehåller mot denna bakgrund information om patientlagen och reflektionsövningar kring delaktighet och valfrihet.

Utbildningen är uppdelad i olika delar, introduktion, teoretisk fördjupning, exempel på förskrivning av hjälpmedel och situationer att reflektera över. Delarna består av en eller flera moduler som riktar sig specifikt till olika roller. Delarna beskrivs nedan.

Introduktion om hjälpmedel

Introduktionen riktar sig till alla som kommer i kontakt med hjälpmedel i sitt arbete. Här får deltagaren lära sig grunderna om hur det går till att förskriva hjälpmedel. Syftet är att deltagaren ska få kunskap om förskrivningsprocessen och vad som stödjer och reglerar den samt hur patientens delaktighet påverkar valet av hjälpmedel.

Teoretisk fördjupning – förskrivning av hjälpmedel

Den här utbildningsdelen består av olika moduler och riktar sig till första linjens chefer och förskrivare. Chefer för förskrivare och chefer för vård- och omsorgspersonal får stöd i att skapa förutsättningar för medarbetare att arbeta med hjälpmedel på ett patientsäkert sätt enligt förskrivningsprocessen.

Modulen ger exempel på hur chefen kan skapa delaktighet för hjälpmedelsanvändaren, genom att ge förutsättningar för personalen att tillämpa patientlagen och evidensbaserad praktik.

Modulen för förskrivare syftar till att ge mer ingående förståelse för behovsbedömning och förskrivningsprocessen, vad som stödjer den, samt kunskap om de lagar som styr. Den innehåller även avsnitt om bemötande och hur förskrivaren kan arbeta evidensbaserat.

Delen innehåller också ett kunskapstest om terminologi och fakta runt hjälpmedelsförskrivning. När förskrivaren har gått klart utbildningen och klarat testet har hon eller han möjlighet att skriva ut ett kursbevis.

Exempel på förskrivning och situationer att reflektera över
Den här delen innehåller exempel på förskrivning av olika hjälpmedel, som visar hur verksamheten kan arbeta med förskrivningsprocessen. Det finns nio olika områden representerade, så att förskrivaren kan välja ett exempel utifrån sitt verksamhetsområde. Vid alla exempel ges förslag på hur patientens valfrihet kan stödjas och påverka valet av hjälpmedel.

En annan del innehåller patientsituationer som förskrivare och vård- och omsorgspersonal kan ställas inför. Deltagaren får ta del av olika berättelser och får möjlighet att öva och reflektera.

Stöd för gruppdiskussion

Till webbutbildningen finns ett material för diskussion och lärande på arbetsplatsen. Det ger stöd och förslag på hur utbildningen kan användas i kombination med gruppdiskussioner.

Diskussionsmaterialet består av två delar, en del för förskrivare och en del för vård- och omsorgspersonal och riktar sig till personer som ska planera och leda en diskussion på arbetsplatsen.

Flexibelt utbildningsupplägg

För att rutiner och arbetssätt ska få avsedd effekt behöver personalen utbildning, och ledningen ge förutsättningar för arbetet. Det blir då lättare att relatera innehållet i utbildningen till ett sammanhang, och tillfälle för medarbetare och chefer att planera för hjälpmedelsförskrivningen.

Utbildningsmaterial

Förskrivning av hjälpmedel,

<https://utbildning.socialstyrelsen.se/course/view.php?id=225>

Förskrivning av hjälpmedel – stödmaterial

Stöd materialet samlar på en övergripande nivå aktuell kunskap om förskrivning av hjälpmedel utifrån HSL. Det riktar sig till förskrivare och chefer för förskrivare och kompletterar och fördjupar innehållet i webbutbildningen. Innehållet beskriver vad som behövs för en väl fungerande hjälpmedelsförskrivning. Hjälpmedelsanvändarens delaktighet betonas både i behovsbedömningen och i förskrivningsprocessens alla steg.

De lagar och föreskrifter som reglerar hjälpmedelsförskrivningen beskrivs och konkretiseras, bland annat Socialstyrelsen föreskrift (SOSFS 2008:1) om användningen av medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården.

Materialet beskriver också olika termer och begrepp som är bra att känna till vid förskrivning av hjälpmedel. De stödfunktioner som behövs för en väl fungerande hjälpmedelsförskrivning redovisas, likaså hur organisationen ser ut, och vem som ansvarar för vad.

Stödmaterial

Förskrivning av hjälpmedel – Stöd vid förskrivning av hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning, <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-8-2>

Användning

För att få en bild av hur mycket materialet har använts har antalet nedladdningar och inköp av skriften mätts samt statistik från utbildningsportalen för webbutbildningen tagits ut. Till och med den 31 oktober 2017 hade det skett 2 470 nedladdningar av skriften, ”Förskrivning av hjälpmedel” och 670 exemplar av den tryckta skriften hade beställts.

Till och med den 31 oktober 2017 hade 4 595 personer loggat in i webbutbildningen Förskrivning av hjälpmedel. Av dessa hade 1 734 personer genomfört minst en modul och 2 006 personer genomfört alla delar i förskrivarutbildningen samt skrivit ett kunskapstest och fått ett kursbevis. Antalet förskrivare i landet uppskattas till cirka 22 500, vilket innebär att på tio månader har nästan 17 procent av förskrivarna påbörjat eller genomfört utbildningen i sin helhet.

De yrkesgrupper som använder stödet mest är arbetsterapeuter, fysioterapeuter och sjuksköterskor, men alla förskrivargrupper finns representerade. De delar som riktar sig till vård- och omsorgspersonal som inte är förskrivare och till chefer har minst deltagare i nuläget.

Spridningen över landet är god vad gäller de som loggat in i webbutbildningen. Förskrivare från alla landsting finns representerade samt från 231 kommuner, vilket är 80 procent av landets kommuner. Dock är det något färre kommuner, ca 60 procent, som har genomfört någon av modulerna i utbildningen. I enkäten till verksamheterna uppger 58 procent av kommunrehabiliteringens verksamhetschefer att de använder materialet.

Förskrivarstödet är det stödmaterial som verksamhetscheferna uppger har använts mest i verksamheterna. Det är dock stor skillnad på olika typer av verksamhet. Högst andel har de landstingsdrivna hjälpmedelsverksamheterna där 93 procent uppger att det använt stödet, vilket framgår av tabell 8.

Tabell 8. Hjälpmedelsverksamheternas användning av Socialstyrelsens förskrivarstöd.

Andel chefer som uppger att de använt eller använder Socialstyrelsens förskrivarstöd i verksamheten. År 2017.

Hjälpmedelsverksamheter	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
Kommunal hjälpmedelscentral	67	17	16	100
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	93	7	0	100
Hörcentral	41	41	18	100
Syncentral	38	62	0	100
Ortopedteknisk verksamhet	28	61	11	100
Habilitering	53	12	35	100
Kommunal rehabilitering	58	31	11	100
Medelvärde för samtliga svarande	53	34	13	100

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2015.

Ortopedteknik och syncentraler är de verksamheter där lägst andel har uppgett att de använt stödet, 28 respektive 38 procent. För syncentralernas del är det flera som uppger att de känner till materialet och kommer att börja använda det.

Många verksamheter som har svarat att de inte använt materialet säger att de kommer börja använda det under 2017. De uppger att de kommer att implementera det i sin verksamhet på olika sätt. Relativt många verksamheter avser också att göra förskrivarstödet obligatoriskt för all ny personal.

Förskrivare som anställs ska genomgå Socialstyrelsens webbaserade förskrivarutbildning.

Webbutbildningen samt workshops planerar vi att genomföra för HSL-personalen under 2017.

Webbutbildning används för alla nya förskrivare och är ett bra stöd och diskussionsmaterial.

Utbildningen är relevant och stimulerar till arbete med delaktighet

På frågan om hur de fick vetskap om utbildningen svarar hela 69 procent att de fick information via sin chef och 15 procent svarar via kollegor. Cheferna som svarat på enkäten fick sin information från Socialstyrelsens hemsida och nyhetsbrev eller från någon kollega.

Förskrivarna får efter avslutad utbildning svara på ett antal påståenden om utbildningen i sin helhet utifrån en skala mellan 1 och 6. Här redovisas medelvärdet för några påståenden.

- Utbildningens innehåll är relevant för mig – medelvärde 4,7
- Mitt övergripande intryck av utbildningen – medelvärde 4,4
- Jag kommer att ha nytta av den kunskap jag fått – medelvärde 4,7

Utvärderingen av förskrivarutbildningen visar också att 55 procent av förskrivarna tror att utbildningen kommer stimulera till ökad delaktighet för hjälpmedelsanvändarna vid hjälpmedelsförskrivning.

Upphandlingsmyndighetens vägledning

Upphandlingsmyndigheten publicerade i januari 2017 en vägledning i syfte att stödja kommuner och landsting i upphandling av hjälpmedel och välfärdsteknik [3]. Syftet är att öka förutsättningarna för användares valmöjlighet och att främja utvecklingen av välfärdsteknik. Målgruppen är främst förtroendevalda och tjänstemän vid berörda upphandlande myndigheter, men kan även vara relevant för leverantörer och andra intresserade.

Vägledningen är uppbyggd i kapitel som kan tillämpas stegvis i upphandlingsprocessen. Det handlar om strategiska val för att främja utveckling och förbättra möjligheten till en lyckad upphandling. Dialog med berörda parter och en noggrann behovsanalys innan upphandlingen startar poängteras. Vägledningen ger exempel på vad som är viktigt att tänka på vid själva upphandlingen och i uppföljningen. Vägledningen fastslår att ramavtal är en lämplig metod för att säkerställa den enskildes möjlighet att välja hjälpmedel, eftersom ramavtalet ger möjlighet att skapa ett utbud av alternativa produkter. Det måste dock anges tydligt i upphandlingsdokumentet att den enskildes val ska användas som fördelningsnyckel, under vilka omständigheter det kommer ske, och hur valet kommer ske om den enskilde avstår från att göra ett aktivt val.

Vägledning

Upphandling av hjälpmedel och välfärdsteknik

http://www.upphandlingsmyndigheten.se/globalassets/publikationer/vagledningar/uhm_vaegledning_upphandling--hjaelpmedel-vaelfaerdstek

Användning

Socialstyrelsen har fått uppgifter från Upphandlingsmyndigheten om antal nedladdningar av deras vägledning. Till och med den 31 oktober 2017 hade den laddats ned 480 gånger. Upphandlingsmyndigheten uppger att de har fått positiva reaktioner på materialet när de presenterat det i olika sammanhang, och de märker att det finns ett behov och en efterfrågan av upphandlingsstöd gällande hjälpmedel och välfärdsteknik från kommuner och landsting men även från leverantörssidan.

Tabell 9. Hjälpmedelsverksamheternas användning av upphandlingsmyndighetens vägledning.

Andel chefer som uppger att de använt eller använder upphandlingsmyndighetens vägledning i verksamheten, 2017.

Hjälpmedelsverksamheter	Ja	Nej	Vet ej	Totalt
Kommunal hjälpmedelscentral	34	33	33	100
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	43	50	7	100
Hörcentral	5	54	41	100
Syncentral	8	61	31	100
Ortopedteknisk verksamhet	11	72	17	100
Habillering	0	35	65	100
Kommunal rehabilitering	15	33	52	100
Medelvärde för samtliga svarande	14	53	33	100

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

Upphandlingsmyndighetens vägledning är mest använd av hjälpmedelscentralerna, där 43 procent av de landstingsdrivna och 34 procent av de kommunala hjälpmedelsverksamheterna uppger att de använder sig av vägledningen, vilket framgår av tabell 9 ovan. Exempel på användning ges i öppna kommentarer.

Vägledningen om upphandling används när hjälpmedelscentralen tillsammans med kommunerna upphandlar hjälpmedel.

Några chefer hänvisar till att upphandling inte ingår i deras ansvar och att de därför inte satt sig in i frågan. Detta gäller framförallt inom habilitering och kommunal rehabilitering, vilket förklarar den höga andelen vet ej-svar inom dessa verksamheter.

Upphandling sker centralt i länet av Hjälpmedelsnämnden som använder aktuella underlag och stöd vid dessa processer.

Upphandlingsmyndighetens vägledning har jag endast använt för framtida ändamål då vi inte upphandlar hjälpmedel ute i kommunerna men däremot lite välfärdsteknik som ska påbörjas.

Vissa har inte känt till materialet och skriver:

Tacksam för tips om vägledningsmaterial. Skall definitivt ta del av dessa snarast.

Sammanfattande resultat

De stöd- och stimulansinsatser som redovisats för att göra patientlagen mer känd och stimulera till ökad valfrihet och delaktighet inom hjälpmedelsområdet har inte funnits tillgängliga någon längre tid. Enkätundersökningen till verksamhetscheferna visar att de trots detta fått en relativt stor spridning redan våren 2017. Totalt uppger 60 procent av verksamhetscheferna att de använder något av Socialstyrelsens stöd i sin verksamhet.

Socialstyrelsen har under hela 2017 arbetat med att på olika sätt sprida kunskapen om att stödmaterialen finns. Uppföljningen visar att det finns skillnader inom olika verksamheter och olika målgrupper när det gäller användningen av stöden.

I hjälpmedelsutredningens betänkande föreslås Upphandlingsmyndigheten få i uppdrag att utifrån sin vägledning aktivt stimulera och stödja sjukvårdshuvudmännen att genomföra upphandlingar som möjliggör för användare att välja bland fler hjälpmedel som uppfyller de individuella behoven [4]. Utredningen anser att Upphandlingsmyndigheten inom ramen för ett sådant uppdrag också bör stödja huvudmännen att utvärdera effekter vad gäller delaktighet och valfrihet. Socialstyrelsens ställer sig positiv till detta förslag i sin helhet.

Det är för tidigt att dra några slutsatser om vilken konkret effekt stöd- och stimulansinsatserna får på sikt. De enkätundersökningar som gjorts kan inte sägas visa stimulansåtgärdernas effekt, eftersom det tidsmässigt är för nära

lanseringen av dem. Socialstyrelsen anser dock att stöden på goda grunder kan antas få en effekt vad gäller ökad delaktighet och valfrihet framöver. Det är dock angeläget att följa utvecklingen av delaktighet och valfrihet via enkäter till hjälpmedelsanvändare även i fortsättningen.

Förskrivare som tycker att de arbetat med delaktighet redan tidigare

Det är i mötet mellan förskrivaren och personen med hjälpmedelsbehov som patientlagens intentioner i huvudsak ska infrias. Inom ramen för uppföljningen har Socialstyrelsen genomfört en gruppintervju med sju förskrivare från olika hjälpmedelsverksamheter inom kommun och landsting.

Inga större förändringar

Deltagarna beskrev i gruppintervjun att patientlagen inte har diskuterats i någon större omfattning på deras respektive arbetsplatser. I likhet med vad många verksamhetschefer framfört finns en generell uppfattning hos förskrivarna att de redan innan patientlagens införande arbetat med att göra användarna delaktiga och med att ge individanpassad information. Deras upplevelse är att patientlagen inte ändrat deras förutsättningar att göra detta. Enligt förskrivarna har inte heller några nya rutiner eller metoder introducerats som en konsekvens av patientlagen i de verksamheter som de representerar. Ingen av de medverkande förskrivarna hade erfarenhet av att den som har behov av hjälpmedel själv nämnt patientlagen i samband med behovsbedömning, förskrivning eller utprovning av hjälpmedel.

Anpassad information tar tid

Enligt patientlagen ska patienten få information om vilka hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning. Den ska vara anpassad till mottagaren, och avsändaren ska förvissa sig om att mottagaren har förstått. I gruppdiskussionen framkom det att förskrivarna känner sig osäkra på hur långt förskrivarnas informationsansvar om olika hjälpmedel sträcker sig.

Förskrivarna ger uttryck för svårigheten att informera om alla hjälpmedel och att det känns som ett stort ansvar. Några menar att det finns en risk att man som förskrivare håller sig till de hjälpmedel som är bekanta eller som har visat sig fungera tidigare.

Förskrivarna ansåg att det är extra viktigt att personer med sämre kognitiva och kommunikativa förutsättningar får stöd i att vara delaktiga och i att välja. De menar att det finns en risk att olikheterna ökar om inte alla patienter får samma möjlighet. Vissa patienter är väldigt pålästa och kompetenta och vet precis vad de vill ha, medan andra behöver mer stöd. Förskrivarna behöver få möjlighet att diskutera med kollegor hur informationen gentemot patienter kan förbättras och hur förskrivaren kan stämna av att patienten förstått informationen. Några av förskrivarna menar att de behöver metodstöd och kunskap om alternativ kommunikation. De beskriver också att det inte alltid finns tillgång till tolk när de träffar patienter och närstående som inte pratar svenska. Den förstärkning av delaktighet och valfrihet som patientlagen ger uttryck för kan lätt komma i konflikt med verkligheten där patientmötet äger

rum. De upplever att de har tidsbrist på grund av att resurser dras in och att tiden för förberedelse och kompetensutveckling blir kortare. Förskrivarna menar att de försöker arbeta utifrån olika personers förutsättningar för att tillgodose behovet av anpassad information, men att de inte alltid har den tid som krävs i mötet med hjälpmedelsanvändaren.

Förutsättningar för att välja hjälpmedel

Patientlagen anger att om det finns olika alternativa hjälpmedel som sjukvårdshuvudmannen erbjuder ska förskrivaren ge patienten möjlighet att välja det hjälpmedel som han eller hon föredrar. Detta under förutsättning att det är befogat med hänsyn till patientens behov och till kostnaderna för hjälpmedlet. I gruppdiskussionen framkom att det finns en osäkerhet om vad rätten att välja egentligen innebär för patienten. Förskrivarna menar att valfrihet kan vara svårt att infria eftersom det inte finns så många olika hjälpmedel med samma funktion. När väl behovsinventeringen är gjord och de olika hjälpmedlen har diskuterats återstår ofta inte så många valmöjligheter för patienten.

Förskrivaren är också styrd av det upphandlade sortimentet, och det måste finnas goda skäl att gå utanför det i enskilda fall. Det finns inte heller en uppsjö av alternativa modeller eller versioner av ett visst hjälpmedel på marknaden. För vissa behov kanske det bara finns en produkt som kan vara aktuell oavsett hur sjukvårdshuvudmannen upphandlar. Det blir då extra viktigt att göra patienten delaktig i behovsanalysen, och även förklara varför vissa hjälpmedel inte kan väljas. Några förskrivare menade att detta ibland kan vara svårt om patienten förväntar sig att få välja helt fritt utifrån ett förmodat brett utbud av hjälpmedel. Möjligheten att välja hjälpmedel samspelar både med marknadsutbudet samt det utbud som huvudmannen har upphandlat.

Möjligheten till valfrihet av hjälpmedel varierar eftersom utbudet av produkter inom olika hjälpmedelsområden skiljer sig mycket åt. För vissa hjälpmedel kan det vara enkelt att skapa en valmöjlighet. Om det till exempel finns fem olika sittdynor med samma funktion som skulle passa, så kan patienten välja den som känns bäst. För andra hjälpmedel som inte går att ha i lager, är det svårare att ge förutsättningar för valfrihet. Ett sätt kan vara att ge information via bilder och webbsidor.

Några förskrivare menar att alla patienter inte heller är intresserade av att få information om olika hjälpmedel. För vissa kan det vara förvirrande med för mycket information. Det skiljer sig mycket mellan olika personer, och förskrivarna behöver anpassa sig till de olika förutsättningarna.

En generell attitydförändring

Under gruppintervjun ger förskrivarna uttryck för att attityden inom hjälpmedelsverksamheten i stort har förändrats i förhållande till hur det har varit förut. Mycket har hänt de senaste tio åren. Förut var det mer slutet, som en förskrivare uttrycker saken:

Man ställde hjälpmedlen bakom ett draperi för att patienten bara skulle se det förskrivaren hade valt. Nu är det en mycket öppnare attityd.

Förskrivare visar i större utsträckning vad som finns enligt de intervjuades uppfattning. De uppfattar dock inte denna förändring som ett resultat av patientlagen utan snarare som att ett mer inkluderande förhållningssätt gentemot patienter utvecklats generellt de senaste åren.

Delaktighet och valfrihet har inte ökat under åren enligt användarna

I detta kapitel redogörs först för resultaten av de enkätundersökningar till hjälpmedelsanvändare som genomförts inom ramen för uppföljningen. Efter det följer ett sammandrag av de inlagor som organisationer och förbund har inkommit med till Socialstyrelsen.

Inledningsvis kan konstateras att kännedomen om att det finns en patientlag är låg bland hjälpmedelsanvändare. Endast 20 procent av användarna i åldersgruppen 18–65 år känner till lagen år 2017.

Användarna är i stort nöjda med förskrivningen av hjälpmedel

Upplevelsen av delaktighet är hög

Våren 2015 ställde Socialstyrelsen frågan till hjälpmedelanvändarna om de fått vara delaktiga i val av hjälpmedel. Frågan ställdes i två befintliga enkätundersökningar, dels i Myndigheten för delaktighets webbaserade brukarundersökning Rivkraft samt i Socialstyrelsens brukarundersökning *Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?* I den senare undersökningen ställdes frågan endast till de som besvarade enkäten via webben. Resultatet från dessa två undersökningar ska av olika skäl tolkas med viss försiktighet. Rivkraft består av en självrekryterad panel som inte utgör ett representativt urval av befolkningen. Inom undersökningen *Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?* är inte de som besvarat enkäten via webben representativa för alla som besvarat denna enkätundersökning. Mot denna bakgrund presenteras inte resultaten från dessa två undersökningar uppdelat på kön eller utifrån signifikans. Vad de två undersökningarna ändå visar är att det inte förefaller skett någon utveckling av delaktighet från 2015 och framåt vilket framgår av tabell 10.

Tabell 10. Delaktighet i val av hjälpmedel i två webbundersökningar

Svarsfördelning på fråga om delaktighet i två webbaserade enkätundersökningar i åldersgruppen 18 och äldre för år 2015 och 2017 samt 65 år och äldre för år 2015, 2016 och 2017.

Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?					
Åldersgrupp	18-äldre*		65 år och äldre**		
År	2015	2017	2015	2016	2017
Ja	66	64	68	65	66
Delvis	27	30	23	27	27
Nej	7	6	9	8	7

*Källa: Enkätundersökningen Rivkraft genomförd av Myndigheten för delaktighet 2015 och 2017.

**Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning *Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?* (besvarat via webb) 2015, 2016 och 2017.

Samma fråga om delaktighet har ställts i Socialstyrelsens egen brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet baserat på ett urval av 3000 hjälpmedelsanvändare mellan 18 och 65 år samt i den postala enkäten inom undersökningen *Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?* Mätningarna har gjorts våren 2016 och 2017. Mönstret är detsamma som i ovan refererade undersökningar, att delaktigheten inte har ökat under de senaste åren. Som framgår av tabellen nedan varierar andelen som svarat Ja på frågan om delaktighet mellan 65 och 71 procent beroende på undersökning och mättillfälle. Den nedgång i upplevelse av delaktighet som finns för åldersgruppen 18 till 65 år mellan 2016 och 2017 är inte statistiskt signifikant.

Tabell 11. Delaktighet i val av hjälpmedel i två postala enkätundersökningar

Svarsfördelning i andelar på fråga om delaktighet i två enkätundersökningar i åldersgrupperna 18–65 år samt 65 år och äldre, 2016 och 2017.

Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?					
Åldersgrupp		18–65 år*		65 år och äldre**	
År		2016	2017	2016	2017
Ja	Totalt	68	65	71	71
	Män	67	63	70***	70***
	Kvinnor	68	67	72	72
Delvis	Totalt	21	22	22	22
	Män	20	23	22	22
	Kvinnor	21	22	21	21
Nej	Totalt	8	13	7	7
	Män	13	14	8	8
	Kvinnor	9	11	7	7

*Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2016 och 2017.

**Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning *Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?* 2016 och 2017.

*** 95 procent signifikant skillnad gentemot kvinnor.

Det är en lägre andel män än kvinnor som svarat ja på frågan om delaktighet inom bägge undersökningarna både 2016 och 2017. Skillnaderna är signifikanta mellan könen för gruppen 65 år och äldre.

Upplevelsen av delaktighet varierar också beroende på hälsotillstånd. Ju bättre hjälpmedelsanvändaren skattar sitt hälsotillstånd desto mer delaktig upplever hen sig vara i val av hjälpmedel, vilket framgår av tabell 12.

Upplevelsen av delaktighet varierar också med utbildningsnivå. Respondenter med högre utbildning upplever en högre delaktighet än de med lägre utbildning utifrån denna mätning. Skillnaderna är dock förhållandevis små om man ser till de som svarat nej på denna fråga. De som saknar utbildning uppfattar dock i klart högre utsträckning att de inte varit delaktiga i val av hjälpmedel.

Tabell 12. Delaktighet i val av hjälpmedel fördelat på hälsotillstånd, modersmål samt utbildning.

Svarsfördelning på fråga om delaktighet i enkätundersökning inom åldersgruppen 18–65 år, uppdelat på självskattat hälsotillstånd, modersmål och utbildning. År 2017.

Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?	Ja	Delvis	Nej
Självskattat hälsotillstånd			
Mycket gott	74	15	11
Ganska gott	65	23	12
Någorlunda	65	23	12
Ganska dåligt	63	28	10
Mycket dåligt	58	16	26*
Modersmål			
Svenska	66	23	11
Annat	62	22	16
Högsta avslutade utbildning			
Universitet eller högskola	68	21	11
Gymnasium eller likvärdigt	66	22	12
Grundskola eller likvärdigt	58	28	14
Saknar utbildning	66	14	20

Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

*95 procent signifikant skillnad gentemot övriga hälsotillstånd.

Många som har besvarat enkäterna och lämnat kommentarer beskriver att de haft möjlighet att vara delaktiga och påverka valet av hjälpmedel⁵.

Respondenter uttrycker att förskrivaren lyssnar och hjälper till med val av hjälpmedel. Följande kommentarer är exempel på positiva upplevelser:

Min arbetsterapeut lyssnar på mig, tar reda på saker och är effektiv. Jag är väldigt tacksam för henne. Vi kommer tillsammans fram till den bästa lösningen. Sedan har jag löst många saker själv genom att komma på fiffiga lösningar för att underlätta min vardag. Jag har köpt ganska många speciella saker och testat.
(Kvinna, 50–64 år, rörelsenedsättning)

Jag har en fantastisk arbetsterapeut och ortopedtekniker som inte är så specialiserade på min ovanliga sjukdom, men båda är oerhört lyhörda och kunniga på vad som kan förbättra min livskvalitet genom att förhindra försämring av mina besvär alternativt till och med förebygga dem. Att vara delaktig gör att de hjälpmedel jag får verkligen fungerar [...]
(Ej uppgett kön, 35–49 år, annan funktionsnedsättning)

Jag har fått mycket god hjälp med utprovning av hjälpmedel för förflyttning (el-rullstol, stå-lift) tillsammans med förskrivare, hjälpmedelskonsulent och tekniker på Hjälpmedelscentralen.
(Man, 65+)

⁵ De flesta kommentarer är hämtade från Rivkraft 2017

Hjälpmedelsanvändare ger konkreta exempel på hur de blivit delaktiga i valet av hjälpmedel. Det kan vara sådant som att förskrivarna har lyssnat på dem, informerat om hur hjälpmedlet fungerar och låtit användaren prova ut.

Jag brukar få beskrivet de olika hjälpmedlen och sedan testa de som jag kanske tror fungerar för mig.

(Kvinna, 50–64 år, hörselnedsättning)

Jag fick berätta om mina behov, jag fick testa olika hjälpmedel och tillsammans med förskrivaren komma fram till vilka hjälpmedel som funkar bäst för mig.

(Man, – 34 år, synnedsättning)

Vi diskuterade oss fram till det hela. Dock med hennes [förskrivarens] professionella del som vägledare.

(Man – 34 år, rörelsenedsättning)

Att själv leta information och ställa krav

Ett annat och motsatt tema i materialet handlar om att hjälpmedelsanvändaren själv måste ställa krav och leta information om hjälpmedel för att hjälpmedelsbehovet ska tillgodoses.

Jag är en av dem som är ganska välinformerade, pålästa och drivande i frågor som denna. Jag upplever att möjlighet till påverkan finns men det är tyvärr för många som inte aktivt söker information, därmed inte är tillräckligt upplysta om hur de kan vara mer delaktiga.

(Kvinna, 50–64 år, hörselnedsättning och neuropsykiatrisk funktionsnedsättning).

Om jag inte vaktar mina intressen och behov får jag en standardvariant, som hjälper men inte alls lika bra.

(Man, 34 år, rörelsenedsättning)

Jag fick själv leta fram vilka hjälpmedel som finns och föreslå för arbetsterapeuten som sedan föreskrev dem.

(Kvinna, hjälpmedel för planering)

Valfriheten kan stärkas

I patientlagen anges att patienten ska få information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning, och när det finns olika hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning tillgängliga ska patienten ges möjlighet att välja det alternativ som han eller hon föredrar. Patientens ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat. Utifrån dessa skrivningar i patientlagen förutsätts att patienten får information om vilka alternativa hjälpmedel som finns tillgängliga. För att undersöka detta har Socialstyrelsen i samtliga enkätundersökningar ställt frågan *Fick du tillräcklig information av förskrivaren om alternativa modeller/versioner till det*

hjälpmedel som du fick förskrivet? Det kan vara så att det inte finns några alternativa modeller eller versioner som tillgodoser ett visst hjälpmedelsbehov. Därför har det varit möjligt för respondenterna att svara *Inte aktuellt, eftersom det inte fanns några alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel jag fick förskrivet*. Detta svarsalternativ ingår inte i beräkningarna av andelar och följaktligen inte heller i tabellerna nedan (om detta svarsalternativ tas med i beräkningarna är det ungefär 15 procent av respondenterna som anger att det inte funnits några aktuella alternativa modeller/versioner).

För gruppen 65 år och äldre finns inga skillnader mellan åren 2016 och 2017 för denna fråga som endast ställdes till de som besvarade enkäten via webben. Vid bägge mätningar svarade 55 procent ja på frågan om de fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel i denna åldersgrupp.

För gruppen 18–65 år kan noteras en signifikant ökning av de som svarat nej på frågan om de fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel (tabell 13). Det är framförallt männen som svarat nej i hög utsträckning 2017. Ökningen av andelen män som svarat nej är också signifikant mellan åren. Inga signifikanta skillnader finns mellan könen för något år.

Tabell 13. Information om alternativa hjälpmedel

Svarsfördelning på fråga om information om alternativa modeller i åldersgrupperna 18–65 år, 2016 och 2017.

Fick du tillräcklig information av förskrivaren om alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel som du fick förskrivet?			
År		2016	2017
Ja	Totalt	66	64
	Män	68	63
	Kvinnor	65	64
Delvis	Totalt	18	17
	Män	17	17
	Kvinnor	18	17
Nej	Totalt	16	19**
	Män	15	20**
	Kvinnor	17	19
Totalt		100	100

*Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2016 och 2017.

**95 procent signifikant skillnad gentemot 2016.

I de öppna svaren beskriver vissa respondenter att informationen om alternativa modeller av hjälpmedel fungerar bra medan andra tycker att denna information kan förbättras. Det finns hjälpmedelsanvändare som beskriver hur de fått information genom att förskrivaren berättade om olika modeller, och att de fick prova olika varianter av hjälpmedel.

Arbetssterapeuten berättade om och visade bilder på vilka olika modeller det fanns och det gjorde det förståeligt och tydligt för mig vilket kändes bra.

(Kvinna, – 34 år, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och psykisk funktionsnedsättning)

Det allra bästa var att det bara var jag och arbetssterapeuten. Jag fick prova olika täcken på hjälpmedelscentralen. Jag låg på en säng och

arbetsterapeuten la på mig olika täcken, mycket bra då jag fick möjlighet att koppla av och bara känna. Vi fyllde i ett skattningsformulär som ska följas upp om en månad. Jag har täcket på prov och får byta till andra modeller tills jag hittar det som passar mig bäst. Som sagt, helt fantastiskt!
(Kvinna, 35–49 år, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning)

Jag har fått flera olika hjälpmedel och jag har den uppfattningen att jag fick tillräcklig information om olika versioner/modeller så att jag och förskrivaren tillsammans kunde välja bästa varianten för mig.
(Kvinna, 65+, hjälpmedel för rörelse och personlig hygien).

Ibland brister informationen om alternativa modeller

Det finns även exempel på hjälpmedelsanvändare som beskriver att de inte fått någon information om alternativa modeller. Det lyfts fram att hjälpmedelsanvändare måste ta reda på information om olika hjälpmedel på egen hand, exempelvis via nätet, innan de träffar förskrivaren.

Jag känner att det oftast är jag som har hittat alternativa hjälpmedel, exempelvis på mässor. Som jag skrev i förra svaret känner jag nu att jag får respons när gäller nya hjälpmedel, men det är fortfarande jag som hittar dem.
(Kvinna, 35–49 år, rörelsenedsättning)

Svårt att få förskrivaren att verkligen söka rätt hjälpmedel. Ofta får man själv ta reda på vad som finns och sedan många gånger "slåss" för att få det. Kunskapen hos förskrivaren är inte alltid så bra.
(Kvinna, 65+, hjälpmedel för rörelsenedsättning samt personlig hygien)

Många äldre tar upp svårigheten att veta för vilka olika typer av behov det finns hjälpmedel och att förskrivare har en viktig information om att upplysa kring detta.

Fick ingen information om att det finns hörslina till Tv:n. Hörde talas om det av en bekant och efterfrågade dylik hos kommunens hörselinstruktör. Då fick jag kontakta audionomen på lasarettet och sedan åka dit och hämta den. Därefter kom hörselinstruktören på hembesök och kopplade in den. Man undrar ju vilka andra hjälpmedel det kan finnas som jag inte vet om och kan efterfråga.
(Kvinna, 65+, hjälpmedel för hörselnedsättning)

Vet inte vad som finns! Det går inte att fråga efter något man inte vet finns!
(Kvinna, 65+, hjälpmedel för rörelsenedsättning)

I detta sammanhang är det några respondenter som tycker att det borde göras kontinuerliga bedömningar av deras hjälpmedelsbehov.

Fler besök hos mig för att se vilka behov jag har av hjälpmedel.

(Man, 65+, hjälpmedel för rörelsenedsättning och personlig hygien)

Många hjälpmedelsanvändare framhåller också att de litar på förskrivarens bedömning av vilket hjälpmedel som passar dem bäst.

Personalen brukar veta vad dom tror jag behöver och då är det svårt för mig att ha synpunkter och antagligen inte heller behövt.

(Kvinna, 65+, hjälpmedel för rörelsenedsättning och personlig hygien)

Ibland finns heller inga alternativa modeller av hjälpmedlet

I de öppna svarscommentarerna finns även hjälpmedelsanvändare som beskriver att de behöver ett hjälpmedel som inte finns i alternativa versioner. För vissa funktionsnedsättningar finns få alternativ på marknaden. Landstingens sortiment är också begränsat.

Beror på vilken typ av hjälpmedel det gäller: För permobil fanns enbart ett fabrikat men möjlighet gavs att välja mellan olika modeller.

För rollator fanns enbart en variant. Valmöjlighet saknades alltså.

(Man, 65 +, rörelsenedsättning)

Det finns inte alltid flera olika varianter av hjälpmedel utan mera ett standardutbud som kanske inte alltid passar mig.

(Kvinna, 35–49 år, annan funktionsnedsättning)

Landstinget har en fastställd hjälpmedelslista. Behöver jag något utanför detta sortiment är det väldigt krångligt och tidsödande att ta sig igenom byråkratin.

(Kvinna, 65+, blind)

De flesta förstår informationen

Utöver att patienten ska få information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning ska informationen enligt patientlagen anpassas till mottagarens ålder, mognad, erfarenhet, språkliga bakgrund, och andra individuella egenskaper. Den som ger informationen ska dessutom så långt som det är möjligt försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen.

Resultaten från Socialstyrelsens enkätundersökningar bland hjälpmedelsanvändare i åldern 18 till 65 år visar att 82 procent har fått frågan av förskrivaren om de förstått informationen. På frågan om personen fått tillräcklig information om hur hjälpmedlet ska användas har 87 procent svarat ja. Resultaten är desamma för år 2016 och 2017. Resultatet för om närstående i aktuella fall⁶ har fått information om hur hjälpmedlet ska användas är påtagligt lägre än förhållande till de andra informationsfrågorna. Det var 60 procent som svarade att närstående hade fått tillräcklig information år 2016.

⁶ På frågan om anhöriga fått information fanns svarsalternativet *inte aktuellt* med i enkäten för de användare som inte ansåg att ett sådant behov fanns.

2017 svarade 57 procent ja på denna fråga. Det finns inte några signifikanta skillnader mellan män och kvinnor för resultatet av dessa frågor 2017.

Tabell 14. Information vid förskrivningen av hjälpmedel

Svarsfördelning på tre frågor om information i gruppen 18–65 år, uppdelat på kön. År 2017.

	Totalt	Män	Kvinnor
Frågade förskrivaren dig om du förstod all information som du fick?			
Ja	82	84	81
Nej	18	16	19
Fick du tillräcklig information om hur hjälpmedlet ska användas?			
Ja	87	87	86
Delvis	9	9	9
Nej	4	4	5
Fick dina anhöriga tillräcklig information om hur hjälpmedlet som du fick förskrivet ska användas?			
Ja	57	57	58
Delvis	19	18	19
Nej	24	25	23

Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

Höga värden för förtroende och bemötande

Det är viktigt att hjälpmedelsanvändaren känner förtroende för förskrivaren samt att denne bemöter användaren med respekt. Resultaten som speglar dessa aspekter av förskrivningsprocessen visar på höga värden.

Inga signifikanta förändringar har skett mellan 2016 och 2017. Resultaten kan jämföras med en rapport från Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden) som publicerades år 2000, där 97 procent uppgav att de var mycket eller ganska nöjda med förskrivarnas bemötande [9].

Om svarsalternativen ja och delvis slås samman för frågorna nedan blir resultaten snarlika de i nämnda rapport (97 procent för förtroende och 98 procent för respektfullt bemötande).

Av de som besvarat enkäten anger män ett högre förtroende för förskrivaren än vad kvinnor gör, skillnaderna är dock inte signifikanta.

Tabell 15. Förtroende och bemötande vid förskrivning av hjälpmedel

Svarsfördelning på två frågor om förtroende och bemötande i enkätundersökning till hjälpmedelsanvändare 18–65 år, uppdelat på kön. År 2017.

	Totalt	Män	Kvinnor
Kände du förtroende för den förskrivare som du träffade?			
Ja	86	88	86
Delvis	11	10	11
Nej	3	2	3
Bemötte förskrivaren dig med respekt?			
Ja	92	92	92
Delvis	6	6	6
Nej	2	2	2

Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

Delaktighet som förutsättning för att hjälpmedlet används

Ett viktigt mått inom hjälpmedelsverksamheten generellt är huruvida det förskrivna hjälpmedlet kommer till användning eller inte. Socialstyrelsen har inom aktuellt uppdrag försökt fånga denna aspekt genom frågan *Underlättar ditt/dina hjälpmedel din vardag?* Om hjälpmedlet underlättar vardagen kan det antas att hjälpmedlet faktiskt används och dessutom på ett sätt som kompenserar funktionsnedsättningen. Tidigare undersökningar från andra länder har visat att upp till en tredjedel av hjälpmedlen inte kommer till användning [4]. Hjälpmedelsutredningen refererar till uppgifter från landstingen där bedömningen är att 90 procent av hjälpmedlen används [4]. De uppgifter som samlats in inom aktuell uppföljning visar på en högre andel hjälpmedel som kommer till användning, det vill säga som helt eller delvis underlättar vardagen. I gruppen 65 år och äldre är det bara en procent som angett att hjälpmedlet inte underlättar vardagen. Motsvarande andel för gruppen 18 till 65 år är 6 procent vilket framgår av tabell 16. Inga signifikanta skillnader finns mellan 2016 och 2017 för någon av åldersgrupperna.

Tabell 16. Upplevd nytta av hjälpmedlet i vardagen

Svarsfördelning på fråga om hjälpmedlet underlättar vardagen i två enkätundersökningar riktad till hjälpmedelsanvändare 18 – 65 år samt 65 år och äldre, år 2017.

Underlättar hjälpmedlet din vardag?	Kön	18–65 år*	65 år och äldre**
Ja	Totalt	75	84
	Män	76	82***
	Kvinnor	74	85
Delvis	Totalt	19	15
	Män	19	17***
	Kvinnor	20	14
Nej	Totalt	6	1
	Män	5	1
	Kvinnor	6	1

*Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

**Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning Vad tycker de äldre om äldreomsorgen? 2017.

*** 95 procent signifikant skillnad gentemot kvinnor.

I gruppen 18–65 år svarar en högre andel män än kvinnor ja på frågan om deras hjälpmedel underlättar vardagen vid bägge mättillfällena medan det motsatta förhållandet gäller för gruppen 65 år och äldre. Endast skillnaderna i den senare åldersgruppen är signifikanta.

Socialstyrelsen har i tidigare rapporter konstaterat att graden av delaktighet i val av hjälpmedel påverkar i vilken utsträckning hjälpmedlet faktiskt används och underlättar vardagen för användaren [1, 10]. De mätningar som genomförts 2017 bekräftar detta samband. Resultaten visar att i gruppen 18 till 65 år var det

- 80 procent av de som svarade ja på frågan om delaktighet i val av hjälpmedel som också svarade ja på frågan om hjälpmedlet underlättar vardagen
- 68 procent av de som svarade nej på frågan om delaktighet i val av hjälpmedel som också svarade ja på frågan om hjälpmedlet underlättar vardagen.

Av de som var 65 år eller äldre var det

- 89 procent av de som svarade ja på frågan om delaktighet i val av hjälpmedel som också svarade ja på frågan om hjälpmedlet underlättar vardagen
- 70 procent av de som svarade nej på frågan om delaktighet i val av hjälpmedel som också svarade ja på frågan om hjälpmedlet underlättar vardagen.

För kvinnor planeras mer sällan en uppföljning

Uppföljning av hjälpmedelsförskrivning och av om uppsatta mål har uppnåtts är viktiga delar i förskrivningsprocessen [1]. När hjälpmedlet har använts en tid bör en uppföljning göras för att kontrollera om de uppsatta målen med hjälpmedlet har nåtts. En uppföljning ger också möjlighet att säkerställa att den information som tidigare lämnats har uppfattats på rätt sätt. Det finns situationer när inget uppföljningsbehov föreligger, vilket kan vara fallet om förskrivaren är säker på att hjälpmedelsanvändaren förstått tidigare lämnad information och instruktioner för användning av hjälpmedlet samtidigt som personen själv tar ansvar för att kontakta vårdgivaren vid behov.

I detta sammanhang är det viktigt att förskrivaren informerar om vart hjälpmedelsanvändaren ska vända sig med sina eventuella frågor.

Nästan 90 procent av hjälpmedelsanvändare i åldersgruppen 18 till 65 år har svarat att de vet vart de kan vända sig om de har frågor om hjälpmedlet.

Resultatet är detsamma för både 2016 och 2017. Inga skillnader finns mellan könen.

På frågan om en uppföljning har planerats fanns svarsalternativet *inte aktuellt* med i enkäten för de användare som inte ansåg att ett sådant behov förelåg. Detta svarsalternativ finns inte med i beräkningen av andelar nedan. Sammantaget är det 64 procent av respondenterna som svarat att en uppföljning planerats vid förskrivningen av hjälpmedlet i aktuella fall.

Detta resultat gäller både år 2016 och 2017. Det finns stora signifikanta skillnader mellan män och kvinnor. Skillnaden har minskat något mellan de två mätillfällena men framstår ändå som omotiverat stor.

År 2017 anger 40 procent av kvinnorna att en uppföljning av deras hjälpmedelsanvändning inte är planerad trots att de själva anser att det är aktuellt.

Motsvarande andel för män är drygt 30 procent vilket framgår av tabell 17.

Att det för kvinnor mer sällan planeras en uppföljning kan inte förklaras av att kvinnor och män förskrivs olika typer av hjälpmedel.

Tabell 17. Planerad uppföljning

Svarsfördelning på fråga om en uppföljning av hjälpmedlet är planerat i enkätundersökning till hjälpmedelsanvändare 18–65 år, uppdelat på kön. År 2017.

Planerades en uppföljning angående hjälpmedlet med din förskrivare?	Män	Kvinnor	Totalt
Ja	69*	60	64
Nej	31*	40	36

Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

*95 procent signifikant skillnad.

Användares samlade bedömning av hjälpmedelsförskrivningen

Hjälpmedelsanvändarnas värdering av förskrivningen i sin helhet är ungefär densamma vid mätningarna 2016 och 2017. Bägge år är det 70 procent av respondenterna som svarat utmärkt eller mycket bra på frågan *hur värderar du som helhet förskrivningen av ditt hjälpmedel?* Resultaten visar inga signifikanta skillnader mellan män och kvinnor.

Bakgrundsfaktorer som självskattat hälsotillstånd, modersmål och utbildningsnivå påverkar hur respondenterna värderar förskrivningen av hjälpmedel i sin helhet, vilket framgår av tabell 18. Slår man samman svarsalternativen utmärkt/mycket bra med bra/någorlunda utjämnas skillnaderna helt vad gäller modersmål och i stor utsträckning för utbildningsnivå med undantag för de som saknar utbildning. Motsvarande utjämning gäller inte för de som anser sig må mycket dåligt.

Vilka skillnader som är signifikanta framgår i tabellen.

Tabell 18. Samlad bedömning av förskrivning av hjälpmedel

Svarsfördelning av värdering av förskrivningen av hjälpmedel i sin helhet i enkätundersökning till hjälpmedelsanvändare 18–65 år. Uppdelat på kön, hjälpmedelstyp, hälsotillstånd, modersmål och utbildning, 2017.

Hur värderar du som helhet förskrivningen av ditt hjälpmedel?	Utmärkt/ Mycket bra	Bra/ någorlunda	Dåligt
Totalt	70	27	3
Man	69	27	4
Kvinna	71	26	3
Självskattat hälsotillstånd			
Mycket gott	81*	18	1
Ganska gott	75	23	2
Någorlunda	67	29	4
Ganska dåligt	63	33	4
Mycket dåligt	64	25	11
Modersmål			
Svenska	72**	25	3
Annat	61	35	4
Högsta avslutade utbildning			
Universitet eller högskola	77***	20	3
Gymnasium eller likvärdigt	69	28	3
Grundskola eller likvärdigt	65	32	3
Saknar utbildning	62	31	7

Källa: Socialstyrelsens brukarundersökning inom hjälpmedelsområdet 2017.

*95 procent signifikant skillnad gentemot övriga hälsotillstånd förutom Ganska gott.

** 95 procent signifikant skillnad gentemot Annat.

*** 95 procent signifikant skillnad gentemot övrig utbildning.

Positiv utveckling av hörselområdet men är det del av en trend?

Generellt är nationell hjälpmedelsstatistik ett eftersatt område. Det finns dock ett kvalitetsregister inom hörselområdet som omfattar hörselrehabiliteringar och hörapparater. Det Nationella kvalitetsregistret för hörselrehabilitering av vuxna visar resultatet av en enkät som skickas ut till samtliga vuxna sex månader efter avslutad hörselrehabilitering. Svaren lämnas på en poängskala där 1 är det lägsta värdet och 5 det högsta. Ett högt poängvärde är eftersträvansvärt. Hörselbron publicerar årligen en rapport med indikatorer och statistik från kvalitetsregistret [11]. Hörselbron har gjort några specialbearbetningar av registrets data åt Socialstyrelsen inom ramen för aktuellt uppföljningsuppdrag för åren 2013, 2014, 2015 och 2016.

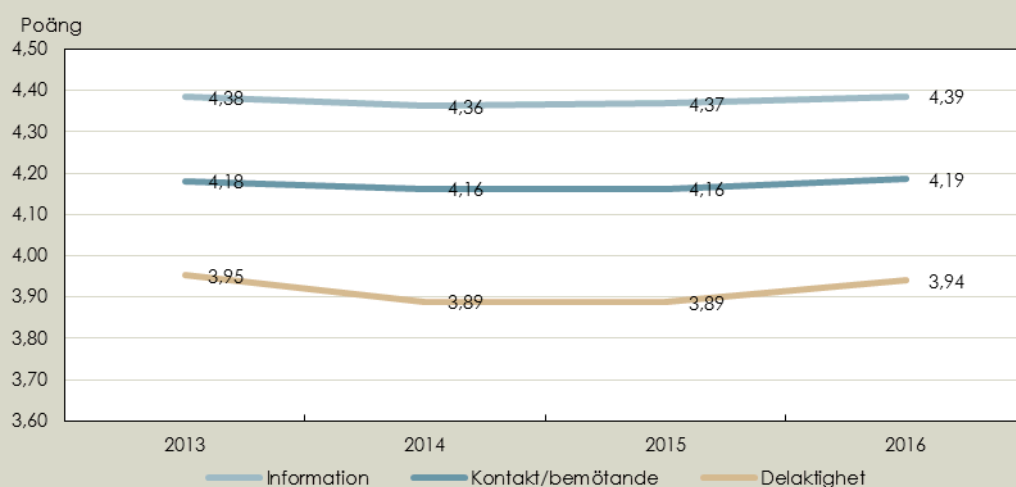
Syftet har varit att över tid jämföra resultat av hörselbrons patientenkät för områden som harmonierar med patientlagens intentioner. I samråd med företrädare för registret har jämförelser gjorts inom områdena *delaktighet*, *information* och *kontakt/bemötande*. Graden av delaktighet i hörapparatutprovningen mäts utifrån Hörselbrons enkät med frågan *I vilken utsträckning upplevde du dig delaktig i hörapparatutprovningen?* Information mäts med frågan *Hur nöjd var du med information och hjälp du fick vid besöken?* *Kontakt/bemötande* mäts som det samlade utfallet av fyra enkätfrågor. De två tidigare nämnda samt:

- *I vilken utsträckning tyckte du att du fick möjlighet att påverka om du ville ha hörapparat på ett eller båda öronen?*
- *I vilken utsträckning upplevde du att audionomen lyssnade på dig och dina önskemål i rehabiliteringen?*

Resultaten från kvalitetsregistret visar att högst värden för de studerade områdena finns för 2013 och 2016 och att det är lite lägre värden för åren däremellan. Vad gäller kontakt och delaktighet är värdena signifikant högre 2016 i jämförelse med 2015. Skillnaderna är 0,3 poäng för kontakt och 0,5 poäng för delaktighet vilket framgår av figur 1.

Det är för tidigt att kunna utläsa om en positiv trend är etablerad. Eftersom kvalitetsregistret samlar in dessa data årligen finns möjlighet att framöver studera utvecklingen av de områden som sammanfaller med patientlagens intentioner.

Figur 1. Utveckling av kontakt, information och delaktighet inom hörselrehabilitering från år 2013 till år 2016.

Källa: Hörselbrons kvalitetsregister

Inga signifikanta skillnader finns mellan könen vad gäller information eller kontakt/bemötande för något år. Signifikanta skillnader finns dock för delaktighet till kvinnors fördel. Dessa skillnader finns för samtliga aktuella år. År 2016 var kvinnors poäng för delaktighet 3,97 och männens 3,92. Att kvinnor upplever en högre delaktighet visar också resultaten från andra enkätundersökningar vilka har redovisats tidigare i rapporten, se tabell 11.

Sammanfattning av enkäter till hjälpmedelsanvändare

Sammanfattningsvis kan Socialstyrelsen konstatera att delaktigheten vid val av hjälpmedel är hög. Delaktighet inom hörselrehabiliteringen har ökat något mellan 2015 och 2016. Dock kan ingen entydig positiv utveckling skönjas över tid och gällande fler hjälpmedelsområden, vilket är den huvudsakliga frågeställningen inom aktuellt uppdrag. Nästan 20 procent anser dessutom att de inte fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel. Detta resultat visar på en försämring från 2016.

Resultaten visar att kvinnor upplever en något högre delaktighet. Däremot planeras en uppföljning väsentligt mer sällan för kvinnor än för män. I övrigt varierar upplevelsen av delaktighet samt av hur väl förskrivningen fungerar generellt med hur användarna skattar sitt hälsotillstånd samt med i viss mån med modersmål och utbildning.

Andra aktörer problematiserar genomslaget i praktiken

Inom ramen för uppdraget har Socialstyrelsen tagit del av andra aktörers erfarenheter och synpunkter på patientlagen i de delar som berör hjälpmedelsområdet. Myndigheten har gett 15 intresseorganisationer samt yrkesförbund möjlighet att inkomma med skrivelser. Följande aktörer har lämnat underlag:

- Synskadades Riksförbund (SRF)
- Funktionsrätt Sverige
- Hörselskadades Riksförbund (HRF)
- Sveriges arbetsterapeuter
- SRAT Audionomerna

Kännedom om lagen

SRF anser att den nya lagen innebär en ökad medvetenhet och delaktighet och information vid förskrivningsprocessen men att det krävs ytterligare åtgärder om lagen ska få någon effekt för individerna. Samtidigt framhåller man att kännedomen bland hjälpmedelsanvändarna om patientlagen är låg. Funktionsrätt Sverige menar att andelen personer som känner till vilka skyldigheter sjukvårdshuvudmannen har verkar vara låg, både bland hjälpmedelsanvändare och berörd personal. Några medlemsförbund inom Funktionsrätt Sverige har själva genomfört några informationsinsatser i samband med patientlagens införande. Flera av medlemsförbunden menar i sammanhanget att sjukvårdshuvudmännen måste ta det största ansvaret för att informera allmänhet och patienter. För att ett bra genomslag ska kunna nås är det väsentligt att förskrivare är informerade och har tillräcklig kännedom om lagen. Även välinformerade hjälpmedelsanvändare kan dock öka kraven på huvudmännen att leva upp till patientlagen.

Sveriges arbetsterapeuter skriver att kännedomen är låg bland medlemmarna. Några har fått knapphändig information men ingen dialog kring dess innehåll eller dess konsekvenser. Även om alla inte känner till skrivningarna i patientlagen så uppfattar förskrivare att de ändå arbetar utifrån lagens intentioner.

Delaktighet och valfrihet

Funktionsrätt Sverige menar att det är positivt att den enskilde ges möjlighet att välja hjälpmedel när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom en kommun eller ett landsting.

Funktionsrätt Sverige menar dock att det fortfarande råder stora olikheter och omotiverade skillnader i landet eftersom huvudmännen bestämmer vilka regler och avgifter som ska finnas, det vill säga vilka hjälpmedel den enskilde kan få och vad det kostar.

SRAT audionomerna menar också att sortimentsutbudet skiljer stort mellan olika landsting. Sveriges arbetsterapeuter är tveksamma till om patientlagen bidragit till ökad delaktighet och valfrihet för hjälpmedelsanvändare.

De skriver att arbetsterapeuter överlag är mycket måna om att ha delaktiga patienter men att många upplever svårigheter att avgöra hur långt den enskildes valfrihet och delaktighet ska sträcka sig när det finns risker med förskrivning av ett specifikt hjälpmedel. De framhåller att förskrivare överlag behöver mer utbildning och stöd för att bli tryggare i sin roll och kunna bedöma gränserna mellan det egna personliga yrkesansvaret och den enskildes valfrihet och delaktighet.

Vad gäller valfriheten skriver Sveriges arbetsterapeuter att det inte är så mycket som har förändrats vilket delvis beror på den aktuella sortimentsbredden i det landsting eller kommun där patienten bor: ”med ett begränsat sortiment finns det ju inte så mycket att välja på”.

Audionomerna SRAT menar att patientlagen i praktiken inte påverkat förskrivningsprocessen i så hög grad då patientens delaktighet redan är en grundpelare inom hörselrehabiliteringen. Arbets sättet utifrån patientlagen har sedan länge varit en del av den legitimationsgrundande audionomutbildningens kärna.

Möjligheten att få hjälpmedel förskrivet av annan huvudman

I inlagorna problematiseras möjligheten att kunna få ett hjälpmedel i ett annat landsting. SRF framhåller att den nya lagen i praktiken inte inneburit någon ökad möjlighet för hjälpmedelsanvändaren att välja hjälpmedel i ett annat landsting. Förbundet skriver att ”till exempel vägrar Gävleborg att förskriva Daisy-spelare till personer med synnedläggelse och det innebär att en person inte heller kan få en spelare förskrivna i ett annat landsting”.

Funktionsrätt Sverige menar att ökad valfrihet och jämlikhet skulle kunna uppnås om den enskilde fick möjlighet att välja hjälpmedel från ett annat landstings eller kommuns hjälpmedelssortiment.

HRF skriver vad gäller hörselskadades möjligheter att söka vård i annat landsting att detta sker i låg utsträckning. Det beror på att en hörapparatutprovning kräver minst tre besök, vilket är en både dyr och komplicerad process eftersom individen själv betalar resorna och eventuella boendekostnader. Ett annat skäl till att det enligt förbundet sker i låg utsträckning är att hörselvården i de olika landstingen har olika rutiner för till exempel remissregler samt ett motstånd mot att ta emot utomlänspatienter.

HRF ställer sig positiva till möjligheten att söka vård i hela landet eftersom det gynnar de som arbetspendlar eller de som av annan anledning vistas utanför det län där man är folkbokförd.

Sveriges arbetsterapeuter uppger att patientlagen är svårtolkad avseende vad som gäller för patienter som kommer från andra delar av landet, i relation med riksavtalet. Dessutom gäller ju riksavtalet inte kommunala vårdgivare.

Informationsplikten

SRF uppfattar inte någon förbättring av information om hjälpmedel till barn och unga eller till deras vårdnadshavare. De problem som barn, unga och föräldrar upplever när det gäller att inte få ordentlig information om vilka olika hjälpmedel som finns kvarstår enligt förbundet.

Enligt Funktionsrätt Sverige krävs god tillgång till information för att skapa delaktighet men de menar att det inom dagens system råder brist på information att det finns hjälpmedel, vilka hjälpmedel som finns, hur tillgång ges till dessa, vart den med behov ska vända sig och vilka villkor som gäller i respektive system.

HRF menar att informationsgivningen skiljer sig mycket åt mellan landstingen. Vissa landsting ger regelbundet och strukturerat information före och i samband med hörapparatutprovning både muntligt och skriftligt.

I andra landsting är informationen till patienten bristfällig samtidigt som den endast ges muntligt och först i samband med besök. Förbundet skriver också att det givetvis är olämpligt att endast ge muntlig information till hörselskadade som inte fått behandling för sin hörselnedsättning.

Sveriges arbetsterapeuter skriver att det både krävs kompetens och resurser för att ge individuellt anpassad information om olika alternativ kring hjälpmedel och att det ytterst är ledningens ansvar att säkerställa dessa resurser och kompetenser.

SRAT Audionomerna framhåller att patienten i de flesta fall saknar den kunskap som krävs för att göra ett självständigt och riktigt val av hörapparat. Patienten är oftast beroende av audionomens kompetens samt information och rekommendation om lämpligt hjälpmedel för just den berörda patientens behov.

Ändamålsenlighet

Enligt Funktionsrätt Sverige är patientlagen inte ändamålsenlig. Som en huvudförklaring anförs att den enskildes rättsliga ställning fortfarande är svag. De största bristerna är avsaknaden av tillsyn, kontroll eller annan uppföljning av om lagen följs. Funktionsrätt Sverige poängterar också avsaknaden av legala möjligheter, vilket innebär att individen med något undantag saknar möjligheter att få sin sak prövad i domstol.

HRF skriver att det framkommit kritik från professionen mot att lagen inte medför några konkreta praktiska förändringar jämfört med tidigare skrivningar i den gamla hälso- och sjukvårdslagen och att lagen är ett slag i luften. Förbundet menar att vårdgivarna alltid varit skyldiga att informera patienter, och praxis har varit att denna informationsplikt även omfattat hjälpmedel. Om det funnits juridiska skäl att förtydliga skrivningarna om hjälpmedel så är det naturligtvis en ändamålsenlig förstärkning avslutar förbundet.

Sveriges arbetsterapeuter anger att patientlagen är ändamålsenlig och att lagen har tydliggjort många viktiga och självklara saker inom hälso- och sjukvården, till exempel att insatser är frivilliga, att den enskilde ska få vara delaktig vid val av hjälpmedel och få individuellt anpassad information etc. Arbetsterapeuterna framhåller dock att oklarheterna vad gäller möjligheten att erhålla hjälpmedel från andra landsting är ett hinder för ändamålsenligheten. Vidare betonas att lagen framförallt gynnar patienter som vill och kan vara delaktiga vid förskrivning av hjälpmedel. Om det finns patientsäkerhetsrisker eller ekonomiska hinder med vissa val av hjälpmedel kan det däremot bli mer komplexa diskussioner och konflikter mellan förskrivaren och

patienter eller närstående som tror att rättigheterna att välja är större än vad de är i praktiken.

SRAT Audionomerna ifrågasätter om patienten ges samma rättigheter till delaktighet vid val av hjälpmedel i hela landet eftersom hörselvården inte är nationellt sammanhållen och de hjälpmedel som finns att tillgå inte är desamma överallt. Mot denna bakgrund kan patientens möjligheter samt förskrivarens skyldigheter att följa patientlagen upplevas som diffusa. Audionomerna skriver vidare att lagen är ändamålsenlig om dess syfte är att ge patienten ökad rätt till information och inflytande. Enligt audionomerna är lagen dock tandlös om det avgörande beslutet om det bäst lämpade hjälpmedlet inte fattas utifrån den professionella förskrivarens välgrundade rekommendation, utan avgörs av det utbud som är tillgängligt eller av den enskildes ekonomiska förutsättningar. Audionomerna ställer också frågan vad som egentligen menas med att patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat

Ekonomi har inte påverkats nämnvärt av patientlagen

I enkätundersökningen 2017 tillfrågades verksamhetscheferna om de uppfattat att patientlagen medfört några ekonomiska konsekvenser. Frågan ställdes med några givna svarsalternativ. Det är få av de svarande som bedömer att kostnaderna i den verksamhet man ansvarar för har förändrats som en konsekvens av patientlagen, vilket framgår av tabell 19.

Tabell 19. Andel chefer som bedömer att kostnaderna för hjälpmedelsverksamheten har förändrats som en konsekvens av patientlagen.

	Ökade kostnader	Minskade kostnader	Oförändrade kostnader	Vet ej
Personalkostnader	4	0	76	20
Inköpskostnader för hjälpmedel	8	0	70	22
Kostnader för service, underhåll och lagerhållning	5	0	75	20
Övrigt	7	0	43	50

Källa: Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät 2017.

Aktuell fråga ställdes inte till chefer för habilitering och kommunal rehabilitering eftersom de vanligen inte ansvarar för inköp eller underhåll av hjälpmedel.

I enkäten fanns också en fråga om chefen bedömer att den totala tidsåtgången i patientmötet har förändrats som en konsekvens av patientlagen. Totalt bedömer 68 procent av cheferna att tidsåtgången inte har förändrats medan 13 procent (20 chefer) bedömer att tidsåtgången har förlängts som en konsekvens av patientlagen. Resterande 19 procent angav att de inte kan göra någon bedömning av tidsåtgången i detta sammanhang. I de öppna svaren betonar många chefer återigen att patienter även tidigare, före lagändringen, var delaktiga i förskrivningsprocessen. På så sätt anses inte arbetssättet ha förändrats och därmed inte heller kostnaderna.

Av de 13 procent som svarat att patientmötet har förlängts anger ungefär hälften att de inte kan uppskatta med hur många minuter. De övriga anger allt från 5 till 30 minuter längre patientmöten.

Nedan följer en exempelberäkning på kostnadsökning vid 5 respektive 30 minuter längre patientmöten vid förskrivning av hjälpmedel. Lönekostnad för en hjälpmedelskonsult eller arbetsterapeut i landsting är enligt SCB:s lönedatabas för år 2016 29 600 kr, och med påslag av sociala avgifter om 44,50 procent, enligt rekommendation från SKL, blir månadskostnaden 42 772 kr och per timme 267 kr. Om en hjälpmedelskonsult eller arbetsterapeut i en verksamhet har fyra patientbesök per dag under en vecka, och varje besök tar 5 minuter extra, blir det på en vecka en ökad kostnad för patientbesöket om 446 kr.

Vid 30 minuter utökad tid per besök i samma exempel om fyra patienter per dag, resulterar det i en ökad kostnad om 2 673 kr per vecka.

I patientlagens skrivningar om hjälpmedel finns också en inbyggd kostnadsspärr som anger att patienten endast ska få det valda hjälpmedlet om

det med hänsyn till hans eller hennes behov och till *kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat.*

Sammanfattningsvis kan Socialstyrelsen konstatera att enkätsvaren från verksamheterna inte påvisar någon nämnvärd ökning av kostnader varken gällande personalkostnader (i allmänhet eller i samband med patientmöten), inköp, service eller underhåll. Om ökade kostnader är uttryck för en ökad delaktighet, exempelvis genom att mer information ges inom ramen för längre patientmöten, finns det skäl att anta att detta är kostnadseffektivt eftersom ökad delaktighet i val av hjälpmedel ökar hjälpmedlets användning i vardagen, vilket konstaterats tidigare i rapporten.

Hjälpmedelsansvaret för utomlänspatienter är oklart

Hjälpmedel är i många fall en nödvändig förutsättning för att kunna genomföra vård- och behandlingsinsatser. Det har framkommit genom Hjälpmedelsutredningen [4] att landstingen bara har en skyldighet att erbjuda patienten hjälpmedel om patienten är bosatt eller kvarskrivnen och stadigvarande vistas inom landstinget. Detta enligt den så kallade kommunala lokaliseringsprincipen som återfinns i 2 kap. 1 § kommunallagen (1991:900), 8 kap. 1 § HSL resp. 12 kap 1 § HSL.

I 9 kap. 1 § patientlagen finns dock en bestämmelse om undantag från lokaliseringsprincipen för öppenvårdsbesök. Ett undantag som innebär att en patient har möjlighet att välja utförare av offentligt finansierad öppenvård i annat landsting.

Landstingen har försökt reglera tillgången för hjälpmedel i ”Riksavtalet för utomlänsvård” där det anges att ett vårdlandsting kan förskriva och utlämna vissa hjälpmedel till en utomlänspatient vid besök i landstinget om kostnaden understiger 10 000 kr. I dessa fall tillämpar vårdlandstinget sitt eget regelverk. Uppgår kostnaden till mer än 10 000 kr ska samråd enligt Riksavtalet ske med hemlandstinget för att vårdlandstinget även i dessa fall ska ha rätt till ersättning.

Socialstyrelsen erfar att riksavtalet inte bidragit till en enhetlig praxis vilket bland annat framkommit i enkätundersökningarnas öppna kommentarer. Eftersom det inte finns någon skyldighet att erbjuda hjälpmedel har det uppstått olikheter i hjälpmedelshanteringen mellan landstingen. Denna inkonsekvens i lagstiftningen och tillämpningen av avtalet kan också uppfattas gå emot HSL:s allmänna målsättning i 3 kap. 1 § HSL, som anger att målet med hälso- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen.

Utöver detta har det kommit till Socialstyrelsens kännedom att många landsting och hjälpmedelsverksamheter anser att det är oklart hur patientlagen och riksavtalet förhåller sig till varandra. Det sker en sammanblandning av riksavtalet och reglerna i patientlagen inom hjälpmedelsverksamheterna. Vissa vårdlandsting förskriver inte hjälpmedel varken över och under 10 000 kr (enligt riksavtalet) till utomlänspatienter. Andra vårdlandsting kan bekosta hjälpmedel till utomlänspatienter utifrån olika premisser, beroende på hur regelverk och avtal tolkas.

Riksavtalet omfattar inte heller hjälpmedel som förskrivs inom den kommunala vården.

Socialstyrelsens slutsatser

1. I vilken omfattning och på vilket sätt har patientlagen implementerats i hjälpmedelsverksamheterna?

Inom nästan samtliga verksamheter som ingår i uppföljningen har information om lagen spridits och därtill har personal vid 80 procent av verksamheterna genomgått utbildning som omfattar lagens centrala bestämmelser inom hjälpmedelsområdet.

Ungefär 80 procent av hjälpmedelsverksamheterna har svarat att de använder styrande dokument eller skriftliga rutiner för att säkerställa följsamhet gentemot patientlagens centrala delar på hjälpmedelsområdet.

Över 75 procent av cheferna anser att bestämmelserna i patientlagen väsentligen eller i viss utsträckning förstärkt patienternas möjlighet till delaktighet. Uppföljningen visar också att 60 procent av hjälpmedelsverksamheterna använder något av Socialstyrelsens stödmaterial inom ramen för sin verksamhet. Stödmaterialen består dels av en vägledning till första linjens chefer inom hjälpmedelsområdet samt en nationell förskrivarutbildning. Stödmaterialen syftar till att öka förutsättningarna för delaktighet och valfrihet i val av hjälpmedel, i linje med patientlagens intentioner. Utöver de utbildningar som huvudmännen själva anordnat har över 2 000 förskrivare genomfört alla delar i Socialstyrelsens förskrivarutbildning. Utöver detta har drygt 1 700 förskrivare genomfört delar av utbildningen. Socialstyrelsen bedömer att 17 procent av samtliga förskrivare i landet hitintills tagit del av utbildningen. Under 2017 har myndigheten också intensifierat arbetet med att sprida stödmaterialen.

Upphandlingsmyndighetens vägledning till sjukvårdshuvudmännen syftar till att ytterst förstärka patientens delaktighet och valfrihet. Denna vägledning är mindre känd bland de verksamheter som omfattas av uppföljningen. Enligt Socialstyrelsens bedömning kommer dock vägledningen få ett större genomslag i takt med att huvudmännen genomför nya upphandlingar av hjälpmedel kommande år.

2. Har upplevelsen bland hjälpmedelsanvändare av delaktighet och valfrihet i val av hjälpmedel ökat sedan patientlagens tillkomst?

Inom ramen för aktuell uppföljning har ingen större generell ökning av upplevelsen av delaktighet och valfrihet noterats över tid. Delaktighet inom hörselrehabiliteringen har dock ökat något mellan år 2015 och 2016.

Att en generell ökning inte noterats inom ramen för uppföljningen kan delvis förklaras av att stöd- och stimulansinsatserna inte funnits någon längre tid.

Socialstyrelsen bedömer att hjälpmedelsanvändarnas upplevelse av delaktighet inom hjälpmedelsverksamheterna är god. Ungefär 90 procent av hjälpmedelsanvändarna anser att de varit helt eller delvis delaktiga i valet av hjälpmedel. Vad gäller möjlighet att välja hjälpmedel anger över 60 procent

av användarna att de helt eller delvis fått information om alternativa hjälpmedel när sådana funnits tillgängliga. Andelen som upplever att de inte fått tillräcklig information om alternativa hjälpmedel har ökat mellan år 2016 och 2017. Både hjälpmedelsanvändare och förskrivare menar också att det ofta saknas alternativa hjälpmedel att välja mellan.

Resultaten visar att kvinnor upplever en högre grad av delaktighet än män i val av hjälpmedel. Uppföljning av om hjälpmedlet fungerar görs däremot i mindre utsträckning för kvinnor än för män. I hjälpmedelsutredningens betänkande [4] föreslås Socialstyrelsen få i uppdrag att kartlägga och sprida goda exempel på systematiskt jämställdhetsarbete inom hjälpmedelsområdet. Det förefaller angeläget att inkludera frågan om uppföljning av förskrivna hjälpmedel inom ramen för ett eventuellt uppdrag.

3. Har kostnaderna för hjälpmedelsverksamheterna förändrats utifrån lagändringarna och andra stöd- och stimulansinsatser?

Socialstyrelsen kan utifrån befintliga enkätunderlag konstatera att patientlagen inte inneburit någon väsentlig kostnadsökning för verksamheterna vare sig vad gäller kostnader för personal, inköp, service eller underhåll. Det är endast ett fåtal av verksamhetscheferna som anser att patientlagen har inneburit ökade kostnader inom hjälpmedelsområdet.

I patientlagens skrivningar om hjälpmedel finns härtill en inbyggd kostnadsspärr som anger att patienten endast ska få det valda hjälpmedlet om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till *kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat*.

4. Vilka är de juridiska konsekvenserna av patientlagen?

Det finns inte någon skyldighet för huvudmännen att erbjuda hjälpmedel när en patient besöker öppenvården i ett annat landsting än där denne är bosatt eller kvarskrivnen och stadigvarande vistas. När patienter får vård i annat landsting regleras det i en överenskommelse mellan landstingen, det så kallade Riksavtalet. Uppföljningen visar dock att tillämpningen av Riksavtalet inte är enhetlig. Riksavtalet omfattar inte heller hjälpmedel som förskrivs inom den kommunala vården. Detta bidrar till olikheter i hjälpmedelshandlingen.

Datakällor

I detta kapitel beskrivs de olika datainsamlingar som gjorts inom uppdraget.

Verksamhetsenkäter

Webbaserade enkätundersökningar har genomförts inom ett antal hjälpmedelsområden 2015 och 2017. Enkäterna har ställts till ansvariga verksamhetschefer. Populationen i enkätundersökningen har utgjorts av samtliga för Socialstyrelsen kända hjälpmedelscentraler, hörcentraler, syncentraler, ortopedtekniska avdelningar och övergripande habiliteringsverksamheter.

Till kommunal rehabilitering drogs ett obundet slumpmässigt urval av kommuner 2015. Samma urval användes vid undersökningen 2017.

Populationen bestod av Sveriges kommuner, exklusive samtliga kommuner i Stockholms län eftersom hemsjukvård inte bedrivs i kommunal regi i detta län.

Tabell 20 visar populationer, urval och svarsfrekvenser.

Tabell 20. Antal utskick samt svarsfrekvenser för verksamhetsenkäten uppdelat på hjälpmedelsområde och år.

Hjälpmedelsområde	Antal utskick		Svarsfrekvenser	
	2015	2017	2015	2017
Kommunal hjälpmedelscentral	7	7	100	86
Landstingsdriven hjälpmedelscentral	23	24	87	58
Hörcentral	41	39	80	56
Syncentral	22	21	77	62
Ortopedteknisk verksamhet	31	31	87	58
Habilitering	21	24	76	71
Kommunal rehabilitering	106	106	88	74
Totalt	251	252	85	67

Källa: Socialstyrelsen

Enkätundersökningarna har genomförts under perioden 12 maj till 25 juni år 2015 samt 15 mars till 21 april år 2017. Inom ramen för undersökningarna har tre påminnelser skickats ut. Enkätformulären för respektive år återfinns som bilaga 1 och 2.

Enkäter till hjälpmedelsanvändare

Tre olika enkätundersökningar till hjälpmedelsanvändare har genomförts inom ramen för uppdraget. Undersökningarna har riktats till olika åldersgrupper och genomförts vid olika tidpunkter. Ingen undersökning har omfattat personer som är yngre än 16 år.

Enkätundersökning riktad till hjälpmedelsanvändare i åldern 18–65 år

Enkätundersökningar har genomförts 2016 och 2017 och riktats till drygt 3 000 hjälpmedelsanvändare i åldrarna 18–65 år per tillfälle.

Respondenterna har besvarat enkätfrågor för ett (1) hjälpmedel som de fått förskrivet och använt högst fyra månader tillbaka i tiden då respektive enkätundersökning genomfördes. Populationen vid de bägge undersökningstillfällena har varit olika. Dock kan enstaka individer funnit med i bägge undersökningarna. Urvalet av hjälpmedelsanvändare har dragits från hjälpmedelscentralernas verksamhetssystem Sesam i följande landsting:

- Blekinge
- Dalarna
- Gävleborg
- Jämtland
- Kronoberg
- Region Skåne
- Stockholm
- Sörmland
- Västerbotten

Hjälpmedelscentralerna ansvarar på en övergripande nivå för hjälpmedel till personer med kommunikations- eller kognitiva funktionsnedsättningar samt till personer med rörelsenedsättning med undantag för ortopedtekniska hjälpmedel. I tabellen nedan beskrivs vilka hjälpmedelstyper som ingått i undersökningen samt svarsfrekvenser. Det interna bortfallet för enskilda frågor har varit marginellt vid bägge undersökningstillfällena.

Tabell 21. Antal utskick samt svarsfrekvenser för undersökningen till hjälpmedelsanvändare fördelat på hjälpmedelstyper 2016 och 2017.

Hjälpmedelstyp	Antal utskick		Svarsfrekvenser procent	
	2016	2017	2016	2017
Manuell rullstol	468	241	45	43
Rygg- eller benstöd	114	117	48	53
Gåbord	110	157	39	43
Stimulator för smärtlindring	477	492	43	42
Eldriven rullstol	334	356	62	57
Stol	210	124	59	50
Respirator	477	448	54	42
Pall / Ståstol	60	93	49	56
Hjälpmedel för planering	156	158	39	37
Ur / Klocka	233	170	33	27
Gåstol	11	17	60,	37
Samtalsapparat	62	67	40	40
Rullstol – vårdarmanövrerad	277	175	45	42
Hjullyft	11	*	36	*
Totalt	3000	3055	48	46

Källa: Tekniska rapporter från Indikator 2016 samt SCB 2017.

*Hjullyft fanns inte med i 2017 års undersökning.

Undersökningen 2016 administrerades av Indikator och genomfördes mellan 13 maj och 28 juli. År 2017 administrerades undersökningen av SCB och genomfördes under perioden 24 mars och 16 maj. Vid bägge tillfällen har respondenterna haft möjlighet att antingen besvara enkäten postalt eller via webben. En majoritet besvarade enkäten postalt vid bägge tillfällen. Inom ramen för undersökningarna har två påminnelser skickats ut. Enkätformulären för respektive år återfinns som bilaga 3 och 4.

Enkätundersökningen Rivkraft

Rivkraft⁷ är en återkommande webbaserad enkätundersökning som administreras av Myndigheten för delaktighet. De som ingår i undersökningen utgörs av en panel som fylls på löpande. En gång per år rensas panelen från dem som inte svarat på någon enkät under året, i övrigt byts inte deltagare ut. Alla personer som har en självskattad funktionsnedsättning och är 16 år eller äldre kan anmäla sig till Rivkraft. Panelen bygger på självrekrytering och utgör inte av ett representativt urval av personer med funktionsnedsättning och följaktligen inte heller av ett representativt urval av hjälpmedelsanvändare. De typer av funktionsnedsättningar som ingår i panelen kategoriseras som:

- synnedsättning/blind/dövblind
- hörselnedsättning/döv
- rörelsenedsättning
- neuropsykiatrisk funktionsnedsättning/psykisk funktionsnedsättning
- lindrig utvecklingsstörning
- lässvårigheter och skrivsvårigheter
- svårigheter att tala
- annan funktionsnedsättning.

Enkäter skickas ut fyra till sex gånger per år och det är frivilligt att svara på undersökningarna. Socialstyrelsen har haft med en modul av hjälpmedelsfrågor i Rivkraft vid två enkätutskick, första gången under våren 2015 och andra gången under våren 2017. År 2015 bestod panelen av 1 389 personer varav 1 226 svarade på enkäten, vilket innebär en svarsfrekvens på 88 procent. År 2017 bestod panelen av 2 558 personer varav 2 108 svarade, vilket innebär en svarsfrekvens på 82 procent. Eftersom den sanna populationen av hjälpmedelsvändare inom panelen är okänd redogörs inte för svarsfrekvensen för de som besvarat hjälpmedelsfrågorna. Tabell 22 visar istället antal utskick samt antal som besvarat hjälpmedelsfrågorna vid de bägge tillfällena.

Tabell 22. Antal utskick och antal svarande i panelundersökningen Rivkraft 2015 och 2017

Antal utskick		Antal som besvarat frågor om hjälpmedel	
2015	2017	2015	2017
1 389	2 558	903	2 068

⁷ För mer information om Rivkraft <http://www.mfd.se/om-mfd/vi-arbetar-med/Uppfoljning-av-funktionshinderspolitiken/rivkraft/om-rivkraft/om-deltagarna-i-rivkraft/>

Aktuella enkätinsamlingar genomfördes under perioden 9 oktober till 30 oktober år 2015 samt 24 mars till 18 april år 2017. Enkäterna har i första hand besvarats via webben. Som alternativ till webbenkäten har respondenterna kunnat delta via postenkät. Inom ramen för undersökningarna har två påminnelser skickats ut.

Följande hjälpmedelsfrågor har ingått i undersökningarna:

- Använder du något/några hjälpmedel som du fått förskrivet från kommunen eller landstinget? Vilket/vilka?
- Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?
- Underlättar ditt/dina hjälpmedel din vardag?
- Saknar du något/några hjälpmedel som skulle underlätta din vardag?
- Har du förtroende för förskrivarnas kunskaper om ditt/dina hjälpmedel?
- Fick du tillräcklig information av förskrivaren om alternativa/andra möjliga hjälpmedel för dina behov?

I enkäten fanns även följande två öppna frågor med:

- Beskriv gärna hur du upplever möjligheten att vara delaktig och påverka valet av hjälpmedel.
- Beskriv gärna hur du upplevde informationen om alternativa modeller av hjälpmedel för ditt behov.

Enkätundersökningen "Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?"

På regeringens uppdrag undersöker Socialstyrelsen årligen de äldres uppfattning av äldreomsorgen. Information samlas in via enkäter. Undersökningens målpopulation är samtliga personer som fyllt 65 år senast den 31 december året innan undersökningen genomförs och som hade hemtjänst i ordinärt boende eller bodde i permanent särskilt boende samma datum⁸. Ett antal frågor om hjälpmedel har ställts till mottagarna av hemtjänstenkäten 2015, 2016 och 2017.

År 2015 ställdes frågor om hjälpmedel endast till de som besvarade enkäten på webben. För att jämföra resultatet på frågan om delaktighet år 2015 med år 2016 och 2017 jämförs de som besvarat denna fråga på webben för samtliga år i tabell 10 i rapportens resultatdel. Antal personer som besvarat frågan om delaktighet på webben har för respektive år varit: 946 (2015), 1733 (2016) och 1716 (2017).

Undersökningarna 2016 och 2017 kunde besvaras antingen på webben eller postalt. Svarsfrekvensen för hela enkätundersökningen var 65 procent 2016 och 63 procent 2017.

Av de som besvarat enkätundersökningen har nästan 90 procent angett att de haft hjälpmedel respektive år. Eftersom den sanna populationen av hjälpmedelsanvändare inom undersökningen är okänd redogörs inte för svarsfrekvenser för de som har besvarat hjälpmedelsfrågorna. Tabell 23 visar istället antal utskick samt antal som besvarat hjälpmedelsfrågorna för respektive år.

⁸ För mer utförlig metodbeskrivning se <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-10-2>

Tabell 23. Antal utskick av enkäten om hemtjänst samt antal som besvarat frågor om hjälpmedel 2016 och 2017.

Vad tycker de äldre om äldreomsorgen	Antal utskick		Antal som besvarat frågor om hjälpmedel	
	2016	2017	2016	2017
Utskick/svar	144 863	144 643	87 423	91 634

Indikator har genomfört datainsamlingarna på uppdrag av Socialstyrelsen. Insamlingarna har gjorts via postenkäter. År 2016 pågick insamlingen mellan 11 mars och 27 maj och år 2017 skickades enkäterna ut 13 mars och insamlingen pågick till 26 maj. En majoritet besvarade enkäten postalt vid bägge tillfällena. Inom ramen för undersökningarna har två påminnelser skickats ut.

Följande hjälpmedelsfrågor har ingått i undersökningarna:

- Använder du något/några hjälpmedel som du fått förskrivet från kommunen eller landstinget? Vilket/vilka?
- Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?
- Underlättar ditt/dina hjälpmedel din vardag?

Till de som besvarat enkäten via webben har också följande tilläggsfrågor ställts:

- Har du förtroende för förskrivarnas kunskaper om ditt/dina hjälpmedel?
- Fick du tillräcklig information av förskrivaren om alternativa/andra möjliga hjälpmedel för dina behov?

Hörselbrons kvalitetsregister

Det nationella kvalitetsregistret för hörselrehabilitering av vuxna som är 18 år eller äldre, är ett nationellt kvalitetsregister som ingår i kvalitetsregistret för öron-, näs- och halssjukvård. Registret har SKL som huvudman och hanteras av forskningsinstitutet Hörselbron. Kvalitetsregistret visar resultatet av en enkät som skickas ut till samtliga personer sex månader efter avslutad hörselrehabilitering. Svaren lämnas på en skala där 1 är det lägsta värdet och 5 det högsta. Enkäten består av slutna frågor om den upplevda nyttan av rehabiliteringen. Enkäten är kompletterad med ytterligare frågor som mäter information, bemötande och delaktighet i kontakten med kliniken samt frågor om hur väl hörapparaten fungerar i olika situationer och vilka hörseltekniska hjälpmedel som används.

Data som tagits fram åt Socialstyrelsen i aktuellt uppdrag gäller för följande 10 landsting som varit anslutna till registret sedan 2013:

- Dalarna
- Halland
- Stockholm
- Skåne
- Östergötland
- Örebro
- Västmanland
- Västernorrland

- Värmland
- Uppsala

Tabell 24 visar antal utskick och svarsfrekvenser för olika år.

Tabell 24. Antal utskickade enkäter samt svarsfrekvenser inom ramen för nationellt kvalitetsregister för hörselrehabilitering, år 2013, 2014, 2015 och 2016.

År	Antal utskickade enkäter	Svarsfrekvenser
2013	41258	50
2014	41969	55
2015	46458	53
2016	48872	52

Källa: Kvalitetsregistret Hörselbron.

Webbgranskning

I syfte att undersöka i vilken omfattning huvudmännen informerar om patientlagen till allmänhet, patienter och verksamheter har en webbgranskning genomförts i april år 2017. Samtliga landstings webbplatser har granskats samt ett obundet slumpmässigt urval av kommuner och stadsdelar. Även 1177 Vårdguidens webbplats har ingått i granskningen.

Innan sökningen enligt granskningsmallen påbörjades gjordes en sökning på sjukvårdshuvudmannens namn plus ordet patientlag via Google.

Vid granskningen av huvudmännens webbplatser användes en granskningsmall som bland annat omfattar följande:

- Finns generell information om patientlagen på webbplatsen?
- Finns specifik information om patientlagen och hjälpmedel?
- Finns informationen i anpassade former såsom andra språk, talad text och teckenspråk?
- Finns hjälpmedelspolicy som är uppdaterad efter patientlagens genomförande och innehåller den information om patientlagen och hjälpmedel?
- Finns hjälpmedelshandbok och innehåller den information om patientlagen och hjälpmedel?

Sökning har huvudsakligen gjorts på orden patientlag, delaktig/delaktighet, val/välja samt hjälpmedel. Granskningsmallen återfinns i sin helhet i bilaga.

Kursutvärdering av förskrivarutbildning

Förskrivarna som genomgått Socialstyrelsens förskrivarutbildning får fylla i en utvärdering av utbildningen innan de kan skriva ut kursbevis.

Med jämna mellanrum sammanställs synpunkterna från denna kursutvärdering

Uppgifter om nedladdningar av stödmaterial

Uppgifter om antal nedladdningar av de olika stödmaterialen har hämtas från respektive myndighets verksamhetssystem.

Inlagor från intresseorganisationer

Till uppdraget har en referensgrupp varit knuten, med brukarorganisationer inom funktionshinderrörelsen. Två möten har ägt rum där patientlagen diskuterats, och utöver det har de deltagande organisationerna uppmanats att inkomma med skrivelser med synpunkter på patientlagen.

Följande organisationer har skickat skriftliga synpunkter till Socialstyrelsen:

- Hörselskadades riksförbund
- Handikappförbunden
- Sveriges synskadades riksförbund

Inlagor från yrkesförbund

Inlagor har också inkommit från följande yrkesförbund som organiserar förskrivare:

- SRAT Audionomerna
- Sveriges arbetsterapeuter

Gruppintervju

En gruppintervju genomfördes under 2017-04-24 med sju förskrivare som representerade olika hjälpmedelsområden inom både kommun och landsting.

Referenser

1. Socialstyrelsen. Förskrivning av hjälpmedel - Stöd vid förskrivning av hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning; 2016.
2. Socialstyrelsen. Delaktighet vid förskrivning av hjälpmedel - stödmaterial till chefer; 2016.
3. Upphandlingsmyndigheten. Upphandling av hjälpmedel och välfärdsteknik; 2017.
4. SOU 2017:43. På lika villkor! - delaktighet, jämlikhet och effektivitet i hjälpmedelsförsörjningen 2017.
5. SKL. Riksavtal för utomlänsvård och kommentarer 2014.
6. Vårdanalys. Patientlagen i praktiken; 2015.
7. Vårdanalys. Hinder och möjligheter för patientlagens genomslag 2016.
8. Vårdanalys. Lag utan genomslag; 2017.
9. Handikappförbunden. Brukarens erfarenheter av hjälpmedel och förskrivning; 2000.
10. Socialstyrelsen. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport 2017; 2017.
11. Hörselbron. Nationellt kvalitetsregister hörselrehabilitering. Årsrapport 2016; 2017.

Bilagor

1 Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät till verksamheter 2015

Hjälpmedelsenkät till chef för [specificerad verksamhet]

Syftet med enkäten

Socialstyrelsen har fått flera uppdrag av regeringen inom hjälpmedelsområdet. Vi ska bland annat följa upp bestämmelserna om hjälpmedel i patientlagen (2014:821), ta fram ett nationellt förskrivarstöd samt stimulera kommuner och landsting att öka brukarinflytandet.

Det pågår arbeten med att centralt stödja implementeringen av patientlagen bland annat av Sveriges kommuner och landsting, SKL. Ansvariga för implementeringen har också utsetts på övergripande nivå i regioner, landsting och kommuner. Med denna enkät vill vi undersöka genomslaget av patientlagens bestämmelser på verksamhetsnivå.

En uppföljande enkätundersökning kommer att göras under våren 2017. Uppföljningen av patientlagens bestämmelser kring hjälpmedel kommer att slutrapporteras till regeringen i december 2017. En rapport kommer då också att publiceras på Socialstyrelsens webbplats. Presentationen av resultaten i den rapporten kommer att göras på övergripande nivå. Inga resultat kommer att presenteras för enskilda verksamheter.

Med enkäten vill vi också undersöka på vilket sätt ett nationellt förskrivarstöd ska utformas för att det ska komma er verksamhet till nytta. Resultaten av dessa frågor kommer att påverka förskrivarstödet innehåll. Förskrivarstödet kommer att publiceras på Socialstyrelsens webbplats i december 2016.

Vi önskar att du besvarar enkäten utifrån din roll som verksamhetschef, utifrån verksamhetens uppdrag, ansvar och behov. Det är frivilligt att besvara enkäten, men ditt svar behövs för att resultatet ska bli så heltäckande som möjligt.

Målgrupp

Enkäten riktar sig till chefer för syncentraler, hörcentraler, ortopedtekniska verksamheter, hjälpmedelscentraler samt habiliteringschefer och chefer för kommunal rehabilitering.

Om lagändringarna

Patientlagen förtydligar att sjukvårdshuvudmannen inom hjälpmedelsområdet bland annat har ett ansvar att informera om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning. Den som ger informationen ska så långt som möjligt även försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen. Sjukvårdshuvudmannen har också ett ansvar att erbjuda den enskilde möjligheten att välja hjälpmedel när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom landstinget eller kommunen. Dessa förtydliganden infördes den 1 juli 2014 i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och patientsäkerhetslagen (2010:659). Från och med 1 januari 2015 är detta reglerat i patientlagen (2014:821).

Att tänka på när webbenkäten fylls i

Det går att spara ifyllda uppgifter och fortsätta vid ett senare tillfälle.

Du kan även gå in i webbenkäten efter att svaret har skickats in om du vill ändra något eller skicka in på nytt. Den senaste inskickade versionen är den som lagras. Enkäten tar cirka 15 minuter att fylla i.

Samråd med SKL

Socialstyrelsen har samrått med Sveriges Kommuner och Landsting, i enlighet med förordning (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner, inför utformandet och genomförandet av enkäten.

Sista svarsdag för enkäten är den 3 juni 2015

Tekniska frågor om webbenkäten ställs till Claes Falck

Säkrast per e-post: claes.falck@socialstyrelsen.se

Tel: 075-247 30 62

Frågor om enkätens syfte och innehåll ställs till:

Staffan Söderberg

Tel: 075-247 38 55 eller

Jeannette Adolfsson

Tel: 075-247 40 83

Säkrast per e-post: fragor_om_hjalpmedelsenkaten@socialstyrelsen.se

Uppgiftslämnare - fylls i av dem som besvarar enkäten

Ange region, landsting eller kommun: (För privat verksamhet uppges region, _____
landsting eller kommun som det finns avtal med)

Namn på verksamheten _____

Uppgiftslämnarens namn _____

Uppgiftslämnarens befattning _____

Tel.nummer _____

E-post _____

Information om patientlagen till personal

1. Har hjälpmedelsförskrivarna i er verksamhet fått information om patientlagen vad gäller de bestämmelser som berör hjälpmedel?

Med information avses här upplysning eller meddelande i kortare form. Informationen kan antingen vara skriftlig eller muntlig. Antingen kan ni ha informerat inom verksamheten själva eller också kan regionen, landstinget eller kommunen ha informerat

- Ja
 Nej

Plats för kommentarer:

Patientlagens genomslag i styrande dokument

2. Har regionen, landstinget eller kommunen tagit fram eller uppdaterat ett eller flera styrande dokument som ni använder inom er verksamhet för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller:

Med styrande dokument avses exempelvis policys, regelböcker, handböcker

	Ja	Nej
a) att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
b) att den som lämnar informationen så långt som möjligt ska försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐
c) att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
d) att patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat	☐	☐

Plats för kommentarer

3. Har ni inom er verksamhet tagit fram eller uppdaterat ett eller flera styrande dokument som ni använder för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller:

Svara utifrån de lokala styrande dokument som ni ansvarar för i er verksamhet. Med styrande dokument avses exempelvis processbeskrivningar, metodbeskrivningar, rutiner, riktlinjer, vägledningar, handböcker etc.

	Ja	Nej	Ej aktuellt eftersom vi bedömer att tidigare framtagna styrande dokument säkerställer dessa bestämmelser
a) att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐	☐
b) att den som lämnar informationen så långt som möjligt ska försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐	☐
c) att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐	☐
d) att patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat	☐	☐	☐

Plats för kommentarer

Utbildning för personal

4. Har regionen, landstinget eller kommunen genomfört någon utbildning som hjälpmedelsförskrivarna i er verksamhet deltagit i för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller:

Med utbildning avses här förmedling av kunskaper i organiserad form och på systematiskt sätt

	Ja	Nej
a) att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
b) att den som lämnar informationen så långt som möjligt ska försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐
c) att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
d) att patienten ska få det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat	☐	☐

Plats för kommentarer

5. Har ni inom er verksamhet genomfört någon form av utbildning för hjälpmedelsförskrivarna för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller:

Med utbildning avses här förmedling av kunskaper i organiserad form och på systematiskt sätt

	Ja	Nej	Ej aktuellt eftersom vi bedömer att tidigare genomförda utbildningar eller utbildningar anordnade av kommunen/landstinget/regionen säkerställer dessa bestämmelser
a) att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐	☐
b) att den som lämnar informationen så långt som möjligt ska försäkra sig om att mottagaren har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐	☐
c) att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐	☐
d) att patienten ska få det valda ☐ ☐ ☐ hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat	☐	☐	☐

Plats för kommentarer

Förändrade kostnader i samband med patientlagen

6. Bedömer ni att kostnaderna för er region/landsting eller kommun kommer att förändras totalt sett inom hörselområdet som en konsekvens av patientlagen, vad gäller:

	Ökade kostnader	Oförändrade kostnader	Minskade kostnader	Vet ej
a) Personalkostnader	☐	☐	☐	☐
b) Inköpskostnader för hjälpmedel	☐	☐	☐	☐

c) Kostnader för service, underhåll och lagerhållning	☐	☐	☐	☐
d) Övrigt	☐	☐	☐	☐

Plats för kommentarer

Frågor om kompetensbehov

Socialstyrelsen ska ta fram ett nationellt stöd som riktar sig till förskrivare och annan personal. En utgångspunkt är att förskrivaren ska ges stöd i arbetet med att erbjuda den enskilde möjlighet till delaktighet och att välja hjälpmedel när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom landstinget eller kommunen.

Med kompetens avses personalens förmåga att framgångsrikt utföra ett arbete eller en arbetsuppgift. Kompetens innefattar personalens kunskaper, färdigheter och förhållningssätt.

Behov av ökad kompetens hos personalen

7. Hur bedömer du behovet av kompetensutveckling för din personal inom följande områden:

Även om kompetensen varierar mellan olika individer i personalgruppen, försök att göra en samlad och generell bedömning av personalgruppens kompetens i sin helhet i dagsläget

	Stort behov	Visst behov	Inget behov	Vet ej
Vad som reglerar hjälpmedelsförskrivning, juridik, tillsyn, ansvar med mera	☐	☐	☐	☐
Behovsbedömning	☐	☐	☐	☐
Bemötande av hjälpmedelsanvändare	☐	☐	☐	☐
Förskrivningsprocessen	☐	☐	☐	☐
Regelverket kring Fritt val av hjälpmedel	☐	☐	☐	☐
Rådgivning till hjälpmedelsanvändare vid egenansvar	☐	☐	☐	☐
Konsumentprodukter, kunskap om dessa produkter och vad som gäller vid förskrivning	☐	☐	☐	☐
Specialkunskaper inom ditt verksamhetsområde (kan t.ex. vara alternativ kommunikation, kognition, specialanpassning)	☐	☐	☐	☐

Plats för kommentarer

8. Finns det andra områden som kan nämnas där det finns tydliga behov av kompetensutveckling inom din personalgrupp?

Nationellt förskrivarstöd

9. Vad behöver ett nationellt förskrivarstöd innehålla för att bidra till ökad kompetens hos hjälpmedelsförskrivarna i din verksamhet?

Flera svar möjliga

- Vad som reglerar hjälpmedelsförskrivning, juridik, tillsyn, ansvar med mera
- Bedömning av hälsotillstånd och behov av hjälpmedel
- Olika vägar till hjälpmedel, förskrivningsprocessen, fritt val och egenansvar
- Annat, ge exempel: _____
- Vet ej

10. Använder hjälpmedelsförskrivarna i din verksamhet Hjälpmedelsinstitutets nationella webbaserade förskrivarutbildning i sitt arbete?

- Ja, i stor utsträckning
- Ja, i viss utsträckning
- Nej
- Vet ej

Hjälpmedelsanvändarens delaktighet och inflytande

11. På vilket sätt kan det lokala regelverket behöva förstärkas för att öka hjälpmedelsanvändares delaktighet och inflytande? Beskriv gärna

Det lokala regelverket kan antingen vara regionens, landstingets, kommunens eller verksamhetens

12. På vilket sätt kan Socialstyrelsen stimulera er verksamhet att stärka den enskildes delaktighet och inflytande vid förskrivning av hjälpmedel? Beskriv gärna.

13. Har ni exempel på arbetsmetoder som ni har använt för att öka den enskildes delaktighet och inflytande avseende hjälpmedelsförskrivning? Beskriv gärna.

2 Socialstyrelsens hjälpmedelsenkät till verksamheter 2017

Enkät till chef för [specificerad verksamhet] om implementering av patientlagen i verksamheten

Syftet med enkäten

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att följa upp bestämmelserna om hjälpmedel i patientlagen (2014:821) samt de stöd- och stimulansinsatser som gjorts för att stödja intentionerna i patientlagen.

Våren 2015 genomförde Socialstyrelsen en baslinjeundersökning riktad till verksamhetschefer inom hjälpmedelsområdet. Den enkät vi nu skickar ut är en uppföljning av den förra undersökningen. Syftet är att undersöka genomslaget av patientlagens bestämmelser på verksamhetsnivå över tid.

Uppföljningen av patientlagens bestämmelser kring hjälpmedel kommer att rapporteras till regeringen i december 2017. En rapport kommer då också att publiceras på Socialstyrelsens webbplats. Presentationen av resultaten i den rapporten kommer att göras på övergripande nivå. Inga resultat kommer att presenteras för enskilda verksamheter.

Vi önskar att du besvarar enkäten utifrån din roll som verksamhetschef, utifrån verksamhetens uppdrag, ansvar och behov. Det är frivilligt att besvara enkäten, men ditt svar behövs för att resultatet ska bli så heltäckande som möjligt.

Målgrupp

Enkäten riktar sig till chefer för syncentraler, hörcentraler, ortopedtekniska verksamheter, hjälpmedelscentraler samt habiliteringschefer och chefer för kommunal rehabilitering.

Att tänka på när webbenkäten fylls i

Det går att spara ifyllda uppgifter och fortsätta vid ett senare tillfälle.

Du kan även gå in i webbenkäten efter att svaret har skickats in om du vill ändra något. Den senaste inskickade versionen är den som lagras. Enkäten tar cirka 15 minuter att fylla i.

Alla svar är viktiga

Deltagandet i undersökningen är frivilligt men ert svar behövs för att resultaten ska bli så heltäckande och användbara som möjligt. **Sista svarsdag är onsdagen den 5 april 2017.**

I länken nedan ligger samma läsversion av formuläret som bifogats i e-postutskicket. Här finns samtliga frågor redovisade. [Länk till enkäten i utskriftsversion](#)

Frågor

Vid frågor om webbenkäten (länkar, utskrift etc.) kontakta:

Claes Falck
Enkätkonstruktör
claes.falck@socialstyrelsen.se
Tel: 075-247 3062

Vid frågor om undersökningen syfte och innehåll, kontakta:

Staffan Söderberg
Tel: 075-247 3855
Säkrast per e-post: Fragoromhjalpmedelsenk@socialstyrelsen.se

Uppgiftslämnaren kan komma att återkontakts

Lämnade kontaktuppgifter kan komma att användas av Socialstyrelsen vid förnyad kontakt inom ramen för aktuellt projekt.

Samråd med SKL

Socialstyrelsen har samrått med Sveriges Kommuner och Landsting, i enlighet med förordning (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner, inför utformandet och genomförandet av enkäten.

Uppgiftslämnare - fylls i av den som besvarar enkäten

Ange region, landsting eller kommun: (För privat verksamhet uppges region, landsting eller kommun som det finns avtal med)

Namn på verksamheten _____ Uppgiftslämnarens namn

Uppgiftslämnarens befattning _____

Tel.nummer _____

E-post _____ **Instruktioner**

Frågor med stjärna (*) måste besvaras för att komma vidare i enkäten.

Enkäten innehåller automatiska hopp om en följdfråga inte är relevant.

De svar som matas in i enkäten sparas när du klickar på flikarna "Föregående" eller "Nästa" längst ner på varje sida i enkäten. Du kan avbryta besvarandet och återgå till enkäten igen genom att klicka på länken i e-postbrevet.

Klicka på "Svarsöversikt" för att kontrollera och eventuellt korrigera dina svar.

För att få en utskrift av svaren klickar du på symbolen för utskrift i svarsöversikten. (Endast de frågor som du har besvarat finns med i svarsöversikten.)

För att skicka in dina svar till Socialstyrelsen klicka på "Klar" på sista sidan i enkäten.

Det är möjligt att göra ändringar i enkäten fram till sista svarsdatum, även efter att du har skickat in svaren.

Implementeringen av patientlagens bestämmelser

1. Har hjälpmedelsförskrivarna i er verksamhet fått information om patientlagen vad gäller de bestämmelser som berör hjälpmedel?

Med information avses här upplysning eller meddelande i kortare form. Informationen kan antingen vara skriftlig eller muntlig. Antingen kan ni ha informerat inom verksamheten själva eller också kan regionen, landstinget eller kommunen ha informerat.

Information ska ha getts efter den 1 juli 2015. Information given före detta datum har täckts in i en tidigare genomförd kartläggning.

- Ja
 Nej

Plats för kommentarer:

2. Använder ni ett eller flera styrande dokument eller skriftliga rutiner som har tagits fram antingen av regionen, landstinget, kommunen eller inom verksamheten med syfte att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller...

Med styrande dokument avses exempelvis policys, regelböcker, handböcker.

	Ja	Nej
a) ...att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
b) ...att den som lämnar informationen ska försäkra sig om att mottagaren, så långt det är möjligt, har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐
c) ...att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom regionen, landstinget eller kommunen för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
d) ...att patienten ska erbjudas/ges det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat?	☐	☐

Skicka oss gärna konkreta exempel på dokument och rutiner som bilagor eller länkar.
e-post: fragromhjalpedelsenkat@socialstyrelsen.se Plats för kommentarer:

3. Har regionen, landstinget eller kommunen genomfört någon utbildning som hjälpmedelsförskrivarna i er verksamhet deltagit i för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller...

Med utbildning avses här förmedling av kunskaper i organiserad form och på systematiskt sätt. Utbildning ska ha genomförts efter den 1 juli 2015. Utbildning given före detta datum har täckts in i en tidigare genomförd kartläggning.

	Ja	Nej
a) ...att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
b) ...att den som lämnar informationen ska försäkra sig om att mottagaren, så långt det är möjligt, har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐
c) ...att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom regionen, landstinget eller kommunen för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
d) ...att patienten ska erbjudas/ges det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat?	☐	☐

Plats för kommentarer:

4. Har ni inom er verksamhet genomfört någon form av utbildning för hjälpmedelsförskrivarna för att säkerställa patientlagens bestämmelser vad gäller...

Med utbildning avses här förmedling av kunskaper i organiserad form och på systematiskt sätt. Utbildning ska ha genomförts efter den 1 juli 2015. Utbildning given före detta datum har täckts in i en tidigare genomförd kartläggning.

	Ja	Nej
a) ...att patienten ska ges information om de hjälpmedel som finns för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
b) ...att den som lämnar informationen ska försäkra sig om att mottagaren, så långt det är möjligt, har förstått innehållet i och betydelsen av den lämnade informationen?	☐	☐
c) ...att patienten ska ges möjlighet att välja det hjälpmedel som denne föredrar när det finns olika hjälpmedel tillgängliga inom regionen, landstinget eller kommunen för personer med funktionsnedsättning?	☐	☐
d) ...att patienten ska erbjudas/ges det valda hjälpmedlet, om det med hänsyn till hans eller hennes behov och till kostnaderna för hjälpmedlet framstår som befogat?	☐	☐

Plats för kommentarer:

Ekonomiska konsekvenser av patientlagen

5. Bedömer ni att kostnaderna inom hörselområdet i er region/landsting eller kommun har förändrats som en konsekvens av patientlagen?

Ta endast hänsyn till kostnadsförändringar som går att härleda till patientlagen.

Möjligheter att utveckla svaren följer i nästkommande frågor.

	Ja, dessa kostnader har ökat som en konsekvens av patientlagen	Ja, dessa kostnader har minskat som en konsekvens av patientlagen	Nej, dessa kostnader har inte förändrats som en konsekvens av patientlagen	Vet ej
a) Personalkostnader	☐	☐	☐	☐
b) Inköpskostnader för hjälpmedel	☐	☐	☐	☐
c) Kostnader för service, underhåll och lagerhållning	☐	☐	☐	☐
d) Övrigt	☐	☐	☐	☐

Plats för kommentarer:

6. Har bestämmelserna i patientlagen på något sätt haft konsekvenser för tidsåtgången i patientmötena i samband med hjälpmedelsförskrivningen?

- Ja, den totala tidsåtgången för patientmöten har förlängts
- Ja, den totala tidsåtgången för patientmöten har förkortats
- Nej, bestämmelserna i patientlagen har inte haft några uppenbara konsekvenser för tidsåtgången för patientmöten
- Vet ej

Utveckla gärna svaret:

FRÅGA 7 a. STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA, FÖRLÄNGTS PÅ FRÅGA 6

7 a. Går det att uppskatta totalt sett hur mycket längre tid i minuter som patientmötena i samband med förskrivningen av hörselhjälpmedel tar för en snittpatient, som en konsekvens av bestämmelserna i patientlagen?

- Nej, det går inte att uppskatta
- från 0 upp till 5 minuter
- från 5 upp till 10 minuter
- från 10 upp till 20 minuter
- från 20 upp till 30 minuter
- 30 minuter eller mer

Utveckla svaret:

FRÅGA 7 b. STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA, FÖRKORTATS PÅ FRÅGA 6

7 b. Går det att uppskatta totalt sett hur mycket kortare tid i minuter som patientmötena i samband med förskrivningen av hörselhjälpmedel tar för en snittpatient, som en konsekvens av bestämmelserna i patientlagen?

- Nej, det går inte att uppskatta
- från 0 upp till 5 minuter
- från 5 upp till 10 minuter
- från 10 upp till 20 minuter
- från 20 upp till 30 minuter
- 30 minuter eller mer

Utveckla svaret:

FRÅGA 8 STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 5a)

8. Plats för kommentarer kring eventuella förändringar av personalkostnader, vilka är konsekvenser av bestämmelserna i patientlagen

FRÅGA 9 STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 5b)

9. Plats för kommentarer kring eventuella förändringar av inköpskostnader för hjälpmedel, vilka är konsekvenser av bestämmelserna i patientlagen

FRÅGA 10 STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 5c)

10. Plats för kommentarer kring eventuella kostnadsförändringar inom området service, underhåll och lagerhållning, vilka är konsekvenser av bestämmelserna i patientlagen

FRÅGA 11 STÄLLS TILL DE SOM SVARAT JA PÅ FRÅGA 5d)

11. Plats för kommentarer kring eventuella övriga kostnadsförändringar, vilka är konsekvenser av bestämmelserna i patientlagen

Andra konsekvenser

12. Har införandet av patientlagen påverkat sortimentsbredden i er verksamhet?

Ta bara hänsyn till sådana förändringar i sortimentet som kan härledas till bestämmelserna i patientlagen

- Ja, sortimentet har breddats
- Ja, sortimentet har snävats in
- Nej, ingen förändring i sortimentsbredden som är en konsekvens av bestämmelserna i patientlagen
- Vet ej

Utveckla svaret:

13. Har antalet utomlänspatienter som söker hjälpmedel i er verksamhet ökat, som en konsekvens av patientlagen?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Utveckla svaret:

14. Anser du som verksamhetschef att bestämmelserna i patientlagen har tydliggjort era skyldigheter gentemot patienterna?

- Ja, definitivt
- Ja, i viss utsträckning
- Nej
- Vet ej

Plats för kommentarer:

15. Anser du som verksamhetschef att patienternas delaktighet i förskrivningsprocessen har förstärkts som en konsekvens av patientlagen?

- Ja, definitivt
- Ja, i viss utsträckning
- Nej
- Vet ej

Ge gärna exempel på arbetsmetoder som ni har använt i verksamheten för att säkerställa den enskildes delaktighet och inflytande avseende hjälpmedelsförskrivning. Beskriv nedan:

16. Sammantaget, i vilken utsträckning har patientlagens bestämmelser medfört förändringar i den verksamhet som du ansvarar för?

- I stor utsträckning
- I viss utsträckning
- Ingen utsträckning
- Vet ej

Plats för kommentarer:

Frågor om stöd och stimulansinsatser

17. Använder ni eller har ni använt följande väglednings- och stödmaterial i er verksamhet?

	Ja	Nej	Vet ej
Upphandlingsmyndighetens vägledning: Upphandling av hjälpmedel och välfärdsteknik	☐	☐	☐
Socialstyrelsens stödmaterial till chefer: Delaktighet vid förskrivning av hjälpmedel	☐	☐	☐
Socialstyrelsens stöd vid förskrivning av hjälpmedel: webbutbildning, diskussionsmaterial och skrift	☐	☐	☐

Om ja, kommentera på vilket sätt de olika materialen har använts och om de bidragit till förändringar av rutiner.

3 Socialstyrelsens brukarundersökning - hjälpmedelsområdet 2016

Hur upplevde du förskrivningen av ditt hjälpmedel?

Socialstyrelsen vill veta hur olika personer upplever situationen när de får ett hjälpmedel. Denna enkät innehåller frågor bland annat om ditt möte med förskrivaren av hjälpmedlet och om hur ditt hjälpmedel fungerar för dig i vardagen.

Att fylla i enkäten:

- Tänk på hjälpmedlet som anges i följebrevet när du besvarar frågorna.
- Om inget svarsalternativ stämmer, hoppa över frågan och svara på nästa.
- Om du kryssar fel, stryk över det felaktiga svaret och fyll i det rätta.
- Om du får hjälp med att fylla i enkäten så tänk på att svaren skall gälla **dina** upplevelser.

När du har besvarat enkäten, lägg den i det bifogade svarskuvertet och posta den. Portot är redan betalt.

Svara på webben

Vill du istället fylla i enkäten direkt på webben går det bra att göra det på www.indikator.org/websurvey. För att logga in behöver du den kod som finns på etiketten, längst ner på baksidan av den här enkäten.

Sekretess

Sekretess gäller för undersökningen. Endast personal på Institutet för kvalitetsindikatorer ser de ifyllda enkäterna i sin helhet. I rapporten till Socialstyrelsen redovisas dina svar sammanslagna med övriga personers svar. Kopior på de öppna kommentarerna från sista sidan redovisas separat. Den streckkod som finns på enkäten använder vi för att kunna registrera vilka som svarat, så att du slipper få en påminnelse i onödan.

Kontakta Indikator

- om enkäten har kommit till fel person
- om du inte vill vara med
- om du har några frågor eller funderingar.

Du når oss via telefon på 031-730 31 20 eller med e-post till info@indikator.org

Institutet för kvalitetsindikatorer (www.indikator.org)

Institutet för kvalitetsindikatorer mäter kvaliteten på vården på uppdrag av vårdgivare i Sverige med målsättning att lyfta fram och stärka patientens perspektiv.

I frågeformuläret används genomgående uttrycket **förskrivare**.

Med **förskrivare** avses exempelvis en arbetsterapeut, sjukgymnast, logoped eller sjuksköterska som har bedömt ditt behov och provat ut ett hjälpmedel till dig.

F1 Kände du förtroende för den **förskrivare** som du träffade?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F2 Bemötte **förskrivaren** dig med respekt?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F3 När du frågade **förskrivaren** om något som var viktigt för dig, fick du då svar som du förstod?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Jag vågade inte fråga
- 5 Jag hade inget behov av att fråga

F4 Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F5 Anser du att det är viktigt att vara delaktig i val av hjälpmedel?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F6 Fick du tillräcklig information av **förskrivaren** om alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel som du fick förskrivet?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Ej aktuellt, eftersom det inte fanns några alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel jag fick förskrivet
- 5 Vet ej

F7 Fick du välja hjälpmedel själv?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F8 Fick du tillräcklig information om hur hjälpmedlet ska användas?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F9 Frågade **förskrivaren** dig om du förstod all information som du fick?

- 1 Ja
- 2 Nej
- 3 Vet ej

F10 Fick dina anhöriga tillräcklig information om hur hjälpmedlet som du fick förskrivet ska användas?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Inte aktuellt, finns inget behov
- 5 Inte aktuellt, anhöriga var inte involverade

F11 Fick du veta vart du kunde vända dig om du har frågor om ditt hjälpmedel?

- 1 Ja
- 2 Nej
- 3 Ej aktuellt
- 4 Vet ej

F12 Planerades en uppföljning angående hjälpmedlet med din **förskrivare**?

- 1 Ja
- 2 Nej
- 3 Ej aktuellt
- 4 Vet ej

F13 Underlättar hjälpmedlet din vardag?

- 1 Ja
- 2 Delvis
- 3 Nej
- 4 Vet ej

F14 Hur värderar du som helhet förskrivningen av ditt hjälpmedel?

- 1 Utmärkt
- 2 Mycket bra
- 3 Bra
- 4 Någorlunda
- 5 Dåligt

DIN BAKGRUND

B1 Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?

- 1 Mycket gott
- 2 Ganska gott
- 3 Någorlunda
- 4 Ganska dåligt
- 5 Mycket dåligt

B2 Är svenska ditt modersmål?

- 1 Ja
- 2 Nej

B3 Vilken är din högsta avslutade utbildning?

- 1 Grundskola eller likvärdigt
- 2 Gymnasium eller likvärdigt
- 3 Universitet eller högskola

B4 Hur har du besvarat frågorna i formuläret?

- 1 Helt själv
- 2 Delvis med hjälp av annan person
- 3 Helt med hjälp av annan person

4 Socialstyrelsens brukarundersökning - hjälpmedelsområdet 2017

Mars 2017

Hur upplevde du förskrivningen av <<förtryckt hjälpme>>?

Du får det här brevet eftersom du nyligen har fått ett hjälpmedel förskrivet. Socialstyrelsen vill ha din hjälp för att bättre förstå hur olika personer upplever situationen när de får ett hjälpmedel. Syftet med den här enkäten är bland annat att undersöka om patientlagen (2014:821) stärker patientens möjlighet att vara delaktig vid förskrivning av hjälpmedel.

Enkäten innehåller bland annat frågor om ditt möte med förskrivaren av hjälpmedlet och hur ditt hjälpmedel fungerar för dig i vardagen. Resultaten från undersökningen kommer att användas som underlag för att ge förslag på förbättringar kring hjälpmedelsförskrivning till regeringen. Statistiska centralbyrån (SCB) genomför undersökningen på uppdrag av Socialstyrelsen.

Dina svar är viktiga

Du är en av 3 000 hjälpmedelsanvändare i åldern 18-65 år som slumpmässigt har valts ut från landstingets verksamhetssystem. Att delta i undersökningen är frivilligt, men din medverkan är mycket betydelsefull. Ditt svar kan inte ersättas med någon annans.

Du gör så här

Gå gärna in på www.insamling.scb.se för att besvara frågorna.

Dina inloggningsuppgifter är:

Användarnamn:	
Lösenord:	

Det går bra att logga in flera gånger och spara emellan. Om du i stället väljer att svara på frågorna på pappersenkäten skickar du in den i det portofria svarskuvertet.

Vi ber dig svara på frågorna så snart som möjligt. Vill du inte svara på enkäten är vi tacksamma om du meddelar SCB per telefon. Då får du inga påminnelser om enkäten.

Stort tack på förhand för din medverkan!

Med vänlig hälsning

Staffan Söderberg
Projektledare
Socialstyrelsen

Anna Malmborg
Undersökningsledare
SCB

Mer information finns på nästa sida

Kontakta oss gärna:

Frågor om att svara på och skicka in enkäten

Statistiska centralbyrån
010-479 69 30, enkat@scb.se
701 89 Örebro
www.scb.se

Frågor om undersökningens innehåll

Socialstyrelsen
075-247 38 55, staffan.soderberg@socialstyrelsen.se
106 30 Stockholm
www.socialstyrelsen.se

Så används de lämnade uppgifterna

Efter avslutad bearbetning hos SCB avlägsnas alla identitetsuppgifter innan data lämnas till Socialstyrelsen för fortsatt bearbetning och analys. Socialstyrelsens behandling av uppgifterna omfattas också av statistiksekretess (se nedan).

För att inte fråga mer än nödvändigt kommer vi att komplettera dina svar med uppgifter som redan finns på SCB. Det är uppgifter om kön och ålder.

De lämnade uppgifterna skyddas

Det kommer inte att framgå vad just du har svarat när undersökningens resultat redovisas.

Uppgifterna som du lämnar skyddas av sekretess enligt 24 kap. 8 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Alla på SCB som arbetar med undersökningen omfattas av reglerna om sekretess och tystnadsplikt. Samma sekretesskydd gäller hos Socialstyrelsen.

Regler för personuppgiftsbehandling finns även i personuppgiftslagen (1998:204) samt i lagen (2001:99) och förordningen (2001:100) om den officiella statistiken.

Information om personuppgifter

SCB är personuppgiftsansvarig för den behandling av personuppgifter som SCB utför i denna undersökning. Socialstyrelsen är personuppgiftsansvarig för den behandling av personuppgifter som Socialstyrelsen gör.

Du har rätt att en gång per kalenderår få gratis information, i form av ett så kallat registerutdrag, om egna personuppgifter som hanteras av SCB i egenskap av personuppgiftsansvarig. En ansökan om registerutdrag måste vara skriftlig och undertecknad av den person som utdraget gäller. Om du skulle anse att SCB har behandlat dina personuppgifter på ett sätt som bryter mot personuppgiftslagen har du rätt att begära att få personuppgifterna korrigerade, blockerade eller raderade. Du har samma rättigheter gentemot Socialstyrelsen.

Streckkoden och numret på enkätens baksida är bland annat till för att SCB under insamlingen ska kunna se vilka som har svarat.

Resultat

Resultaten från undersökningen kommer att publiceras av Socialstyrelsen i december på www.socialstyrelsen.se.

Statistiska centralbyrån (SCB) är en statlig myndighet med uppgift att framställa och sprida statistik till bland andra beslutsfattare, forskare och allmänheten. All officiell statistik finns på www.scb.se.

[facebook.com/statisticssweden](https://www.facebook.com/statisticssweden)

[@SCB_nyheter](https://twitter.com/SCB_nyheter)

Frågeblanketten läses maskinellt. Vi ber dig därför att:

- Använda bläckpenna
- Markera dina svar med kryss, så här:
- Om du svarat fel täck hela rutan med det felaktiga krysset, så här:

I frågeformuläret används genomgående uttrycket *förskrivare*. Med *förskrivare* avses exempelvis en arbetsterapeut, sjukgymnast, logoped eller sjuksköterska som har bedömt ditt behov och provat ut ett hjälpmedel till dig.

Fyll endast i ett svar per fråga.

1. Kände du förtroende för den förskrivare som du träffade?

- Ja
 Delvis
 Nej
 Vet inte

2. Bemötte förskrivaren dig med respekt?

- Ja
 Delvis
 Nej
 Vet inte

3. När du frågade förskrivaren om något som var viktigt för dig, fick du då svar som du förstod?

- Ja
 Delvis
 Nej
 Jag vågade inte fråga
 Jag hade inget behov av att fråga

4. Fick du möjlighet att vara delaktig i val av hjälpmedel?

- Ja
 Delvis
 Nej
 Vet inte

5. Anser du att det är viktigt att vara delaktig i val av hjälpmedel?

- Ja
 Delvis
 Nej
 Vet inte

<p>6. Fick du tillräcklig information av <i>förskrivaren</i> om alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel du fick förskrivet?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Delvis</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Inte aktuellt, eftersom det inte fanns några alternativa modeller/versioner till det hjälpmedel jag fick förskrivet</p> <p>☐ Vet inte</p>
<p>7. Fick du välja hjälpmedel själv?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Delvis</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Vet inte</p>
<p>8. Fick du tillräcklig information om hur hjälpmedlet ska användas?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Delvis</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Vet inte</p>
<p>9. Frågade <i>förskrivaren</i> dig om du förstod all information som du fick?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Vet inte</p>
<p>10. Fick dina anhöriga tillräcklig information om hur hjälpmedlet som du fick förskrivet ska användas?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Delvis</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Inte aktuellt, finns inget behov</p> <p>☐ Inte aktuellt, anhöriga var inte involverade</p>
<p>11. Fick du veta vart du kan vända dig om du har frågor om ditt hjälpmedel?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Inte aktuellt</p> <p>☐ Vet inte</p>
<p>12. Planerades en uppföljning angående hjälpmedlet med din <i>förskrivare</i>?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Nej</p> <p>☐ Inte aktuellt</p> <p>☐ Vet inte</p>

13. Underlättar hjälpmedlet din vardag?

- Ja
- Delvis
- Nej
- Vet inte

14. Hur värderar du som helhet förskrivningen av ditt hjälpmedel?

- Utmärkt
- Mycket bra
- Bra
- Någorlunda
- Dåligt

15. Känner du till att det finns en patientlag sedan den första januari 2015 som syftar till att stärka patienters delaktighet vid förskrivning av hjälpmedel?

- Ja
- Nej

Din bakgrund**16. Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?**

- Mycket gott
- Ganska gott
- Någorlunda
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt

17. Är svenska ditt modersmål?

- Ja
- Nej

18. Vilken är din högsta avslutade utbildning?

- Grundskola eller likvärdigt
- Gymnasium eller likvärdigt
- Universitet eller högskola
- Har inte slutfört någon/saknar utbildning

19. Hur har du besvarat frågorna i formuläret?

- Helt själv
- Delvis med hjälp av någon annan
- Helt med hjälp av någon annan

Till sist

20. Har du något ytterligare som du vill framföra är du välkommen att skriva det här:

Tack för din medverkan!

5 Mall för webbgranskning

Webbgranskningens frågor		Antal ja	Antal nej
	Information till allmänheten		
	Träff vid googlesökning på huvudman plus patientlag		
1.	Finns generell information om patientlagen på webbplatsen?		
2.	Finns specifik information om patientlagen och hjälpmedel?		
3.	Finns informationen i alternativa format? (= anpassa webbplatsen)		
	Andra språk		
	Talad text		
	Teckenspråk		
	Lättläst		
	Information till personal – förskrivare		
4.	Finns hjälpmedelspolicy?		
5.	Är hjälpmedelspolicyen uppdaterad efter patientlagen?		
6.	Finns det i hjälpmedelspolicyen information om:		
	Informationsplikt om alternativa hjälpmedel		
	Kontrollera så att patienten förstått informationen		
	Möjligheten för patienten att välja hjälpmedel		
7.	Finns hjälpmedelshandbok/motsvarande?		
8.	Vänder sig hjälpmedelshandboken till förskrivare?		
9.	Finns det i hjälpmedelshandboken information om:		
	Informationsplikt om alternativa hjälpmedel		
	Kontrollera så att patienten förstått informationen		
	Möjligheten för patienten att välja hjälpmedel		